

Kloster och kluster i Ladakh

Kloster och kluster i Ladakh,

Den stora Ladakhresan sommaren '00,
som trots hotfulla omständigheter var en av våra allra bästa resor,
i 18 avsnitt.)

del 1.

Det var i mars som planerna för resan drogs upp. Efter '99 års problem i Kashmir med kriget, vilket mitt korta besök i Ladakh blev maximalt lidande av, hade jag försökt intressera 'Läs och Res' för att ordna en säker och attraktiv resa till Ladakh och lyckats. I katalogen för år 2000 fanns för första gången en rejäl resa till Ladakh med i programmet, och jag blev den förste som anmälde mig. Snart hade tre till slutit upp. Sedan blev det inte fler. Fyra var egentligen för lite, men 'Läs och Res' beslöt att genomföra resan i alla fall. Jag betalade hela priset för resan i maj, och då kom chockbeskedet: resan hade inställts. En av de fyra hade hoppat av, de andra två, ett par, bestämde sig då för att satsa på en annan resa, och jag blev ensam kvar.

Efter sin resa i Ryssland hade Johannes öppnat en hotmail-adress, och han var villig att möta mig i Leh. Jag frågade 'Läs och Res' om jag kunde genomföra resan på egen hand, och de hade ingenting emot det.

Det hakade upp sig på inrikesflyget tillbaka till Delhi från Leh, en ytterst osäker flyglinje. Jag föreslog som alternativ att jag skulle satsa på landvägen tillbaka från Leh över Zanskar. Mitt förslag föll i god jord.

På väg till Finland i juni drog vi med Joacim på 'Läs och Res' upp riktlinjerna för resan. Jag fick ordna visumfrågan i Stockholm själv, ett dyrare och mera intrikat problem än någonsin, då Indiska Ambassaden numera bara gav visum mot betalning per bankgiro, men allt tycktes fungera. Joacim hade själv rest landvägen från Leh till Rothangpasset och visste att det fungerade, så han visste vad han gjorde när han gav mig helt grönt ljus. I min tur skulle jag undersöka 'Läs och Res' guidekandidater i Leh, bedöma dem och om möjligt utveckla planer för framtiden åt 'Läs och Res' med pålitliga guider.

Avresedagen var den 18 juli. Jag måste lämna hemmet klockan 4 på morgonen för att hinna till KLM-flyget klockan 6.50, så det kunde inte bli någon sömn den natten. Det var Caravaggios och Antoine Watteaus dödsdag, Quislings och Nelson Mandelas födelsedag, dagen då det treåriga spanska inbördeskriget bröt ut och Rom brann ner år 64 utom dagen då påvens ofelbarhet proklamerades för 130 år sedan, så visst var det en spännande dag. Kina grälade på Europa och Världsbanken för att det inte fått ett lån på 40 miljarder dollar till att finansiera en kinesisk folkvandring in på tibetanskt område i Amdo, och Johannes hade hotat mig med en konferens i Leh när jag kom dit.

Fem i fyra lämnade jag min bostad. Efter några kvarter fick jag en svår baktanke: tänk om jag glömt plattan på? Denna tanke blev så svår, att jag måste återvända hem. Precis när jag stod vid spisen och konstaterade hur maximalt avknäppt den var ringde telefonen. Min telefonsvarare var på. Det var Tore som för säkerhets skull ringde och väckte mig, i fall jag skulle ha somnat in. Det var hans tanke och inte min oro för plattan som dragit mig tillbaka.

KLM upplevde jag som konventionellt men tråkigt. Aeroflot är mycket trevligare, och Schiphol i Amsterdam är en förfärlig flygplats. I jämförelse är Sjeremetjevo i Moskva rena idyllen.

Flyget från Amsterdam till Delhi försenades dessutom men tog sedan 7_ timmar. Vi kom fram till Delhi strax före 23, och man knäades genast så fort man steg ut ur flygplanet av den bolmande ångande sommarvärmen. Det var meningen att en agent

för SITA skulle möta mig där med mitt namn på ett plakat och med min biljett till Leh i fickan. Någon sådan man fanns inte. Efter mycket sökande fann jag en annan SITA-agent, förklarade mitt problem för honom och visade mina papper. Han tog genast i tu med ärendet och ringde runt i hela Delhi på sin mobiltelefon. Efter mycket jagande kom min man vid midnatt. Det visade sig att han inte kunnat få någon information om när mitt KLM-plan skulle komma. Sådant är vanligt i Indien. Han körde mig sedan till inrikesflygplatsen, där mitt plan till Leh skulle avgå klockan 5, alltså efter drygt två timmar. Det blev den andra natten helt utan sömn.

På inrikesflygplatsen fanns förvånansvärt mycket västerlänningar. De var faktiskt i majoritet. Alla nationaliteter var representerade, och fyra av dem råkade rentav vara svenskar från Göteborg, som kommit med Air France. En kanadensiska arbetade direkt under Helena Norberg-Hodge, så jag hamnade genast i det bästa tänkbara sällskap. Men på inrikesflygplatsen var allting stängt, man kunde inte ens skaffa sig en kopp te, så man fick svälta. Som tur var hade jag åtminstone min whisky.

Flyget lättade klockan 5 på morgonen. Liksom över Europa och hela vägen till Delhi såg man ingenting annat än moln, men efter mellanlandningen i Srinagar och planet cirklade uppåt för att vinna höjd kunde man urskilja enstaka toppar österut mot Ladakh. Dock såg man inte mycket. Det mesta var moln- eller dimhöljt, och först när vi sänkte oss ner mot Leh kunde man börja urskilja det hiskligt ödliga landskapet.

Flygplatsen ligger halvvägs mellan floden Indus och Leh, och därifrån ser man klostret Spituk, där Alexej Notovitj bröt foten, bättre än själva Leh. Ladakhs huvudstad kryper sedan upp mot sluttningarna norrut och blir inte synligt förrän man är där, en liten håla av låga hus i ett okartläggningsbart gytter med egentligen bara en gata: Bazaar Road, som går som en vinkelhake avbruten i mitten. Man kan gå runt hela staden på fem minuter.

Ami, som var här förra året, hade åt mig med särskild värme rekommenderat stället "Lung Snon" ett stycke nedanför staden. Mitt resällskap Becky, som arbetade för Helena Norberg-Hodge, den för sina ekologiska projekt alternativa nobelpristagaren från Sverige, kände väl till stället och skulle dit själv.

Vi blev ytterst väl mottagna av värdfamiljen. Becky omfamnades och kramades som en återkommen förlorad dotter och kransbehängdes med katasjalar, och sedan var det min tur: som total främling utsattes jag för samma generösa behandling.

Man var hemma i Tibet, innerligt varmt mottagen av en egen familj av tibetaner i ett fritt land där destruktiva kineser aldrig förekommit, där alla kloster och tempel var alldeles intakta sedan de byggdes för sekler eller millennier sedan, och som gjorde skäl för namnet 'Lilla Tibet', ty det var helt tibetanskt i proportion och karaktär fast längre bort, utanför Tibet, och med en mindre befolkning under svårare villkor, ty här rådde kronisk vattenbrist.

Efter frukostkalas med Becky, hennes vänner och hela familjen gick jag runt hela staden och blev tilltalad av alla, men jag orkade ingenting. Hemma igen stupade jag i säng och låg där som ett handfallet paket, fullkomligt utslagen av trötthet.

(Reseskildringen kommer i början att domineras av Johannes' konferens, sedan följer omfattande klosterturnéer, och därefter vidtager de betänkliga klustren av svårigheter och problem, som i viss mån kom att överträffa till och med '99 års Kashmirresa.)

del 2.

På eftermiddagen sökte jag upp Johannes, där han vistades nära den moraviska kyrkan, en liten förtjusande miniatyrförsamling i den norra utkanten av staden. Hans utlovade konferens hade redan varit den 18 juli, alltså igår. Jag hade kommit för sent med en dag. Han hade inte kunnat vänta på mig, då doktor Sun hade måst bege sig vidare redan igår.

Deltagare hade varit tibetaner, ladakhier, en kashmiri, en pakistani, en hindu och doktor Sun från Kina utom Johannes själv. Mannen från Pakistan (Lahore) hade varit värdelös då han i princip hade stått utanför det hela. Mannen från Kashmir (Srinagar) hade varit det roliga inslaget med sin godmodiga förnöjsamhet och totala optimism. För honom var det en självklarhet att både Kashmir och Ladakh skulle få mera autonomi och självständighet både från Indien och från varandra och att Tibet också skulle få det.

Det var Tibet som var huvudfrågan under den kinesiska ockupationen och slaveriet. Johannes och doktor Sun hade haft mest att diskutera, och bådas resonemang hade varit ganska animerade men på helt olika sätt. Och fastän konferensen hade färgats ganska besynnerligt av de aktuella frågorna Kinas raseri mot Europa och Världsbanken och det sällsamma utgångsförbudet i Leh, hade Johannes och doktor Suns argument dominerat hela debatten.

Utgångsförbudet i Leh kom sig av mordet på de tre buddhistiska munkarna i Zanskar. Muslimska militanter hade beslagtagit en truck som en tysk turist liftat med, både truckföraren och tysken hade alltså kidnappats, och när de kommit fram till ett kloster i Zanskar hade några munkar mött upp för att välkomna dem, varpå dessa blivit skjutna. Resultat: utgångsförbud i Leh, massiv militär närvaro, och Leh förvandlat till en spökstad. Och just då hade Johannes ställt med en konferens om Tibets och Centralasiens kommande öden.

Johannes hade belyst och beklagat lägets hopplöshet i det att kineserna egentligen aldrig förstått sitt eget agerande. De kunde inte lyssna, de kunde inte resoneras med, det regerande kommunistpartiet och dess politik kunde inte kritiseras eller ifrågasättas, och det var alla kinesers absoluta plikt att blint lyda order. Mot dessa förhållanden hjälpte inte den bästa vilja i världen, enkannerligen Dalai Lamas, som bara vill Kinas och Tibets väl och som har den perfekta formeln: tibetansk autonomi men under kinesisk militär, administrativ och utrikespolitisk kontroll. Lösningen vore optimal för alla och är politiskt genial. Men Kina fördömer den av ren totalitär dumhet.

Johannes belyste det beklagliga i detta. Man har försökt få Kina att resonera, man har framhållit enbart konstruktiva aspekter och argument, man har försökt diplomatisera, men de enda kineser man har fått att förstå det vettiga och konstruktiva i Dalai Lamas fredsförslag har varit studenter och oppositionella, som pessimistiskt gett upp inför det allsmäktiga Partiets vansinniga vägran att kompromissa, som inför en obotlig sjukdom. En av dessa var doktor Sun, en sann kinesisk demokrat uppfostrad med doktor Sun Yat Sens socialdemokrati, med ärftlig belastning av den gamla kantonesiska Mingdynastin och med både intressanta och farliga kontakter med hela det oppositionella Kina, Hongkong och triaderna.

Hans inlägg i konferensen hade chockerat alla. Han menade att det endast fanns en lösning: att mörda varenda medlem av kommunistpartiet i hela Kina. Detta framförde han lugnt och på fullaste allvar. Han kände många som gärna skulle ställa upp på det, och han menade att dessa blev fler hela tiden.

Fackföreningsrörelsen hade spelat ut sin roll. Alla fackföreningar var förbjudna och förföljda, och att fackligt ansluta sig var kriminellt. Den vägen var stängd. Falun Gong var stämplade som folkfiender och förföljda, fastän de inte haft något med politik att göra, och de kristna och buddhisterna var alldeles för snälla. Muslimerna

krigade på egen hand med egna metoder och skulle aldrig kunna sluta fred eller kunna slutas fred med. De förde sitt eget privata krig, som egentligen försiggick utanför det kinesiska problemet. Och enda sättet att åtgärda det problemet ansåg doktor Sun att var att mörda varenda medlem i hela kommunistpartiet.

Så radikal hade denne ärkedemokrat blivit, och han visste vad han talade om. Han kände sitt Kina och hade erfarenhet av alla kommunistpartiets misstag och oppositionens eländiga nederlag under 50 år, som ständigt förvärrats efter 4 juni 1989. Hans ord i debatten vägde tyngst av alla.

Det var vad Johannes kunde berätta om den konferensen.

I solnedgången satt vi på det öppna kaféet alldeles nära den moraviska kyrkan och drack te. "Hur orkar du ständigt komma tillbaka hit på så långa resor och så tunga strapatser?" frågade han.

"Varenda indisk resa har för mig blivit en succé genom att du alltid har varit här."

"Ja, vi har alltid kunnat sammanstråla och alltid på olika platser. Men hur länge till tror du vi orkar hålla på? Du är äldre än jag," sade han.

Jag kunde bara medge att jag inte blev yngre och att jag redan inte längre orkade med precis vad som helst.

På kvällen hade jag middag med alla holländarna på hotellet, en festlig grupp på tolv personer, de flesta damer. De hade rest omkring överallt i Ladakh men fått klostren en aning upp i halsen. De kunde ge mig en hel del tips och förslag. Själv var jag mest hågad att pröva cykelmöjligheten, att hyra en cykel och den vägen åtminstone nå de närmaste klostren.

del 3.

Följande morgon gick vi upp till Slottet och gompan där ovanför, jag och Johannes. Solen var smäktande njutbar på morgonen, men redan vid 11-tiden började den bli outhärdlig. Lyckligtvis seglade det upp en del skyddande vita moln som välsignelsebringande parasoller. Annars hade ökenvandringen uppåt varit plågsam.

För att gå upp till Slottet måste man passera genom Gamla Stan, som är helt intakt och helt tibetansk, som en afrikansk ökenstad från medeltiden. Den var massivt patrullerad och bevakad av indiska soldater. "Där det finns indiska soldater behöver man inte vara rädd för någonting. De hindrar aldrig en västerlänning och besvärar honom ännu mindre. Och man påträffar dem alltid i en stads mest spännande och exotiska kvarter," sade Johannes.

Slottet var inte mycket att se. Egentligen var det bara en fullständigt förfallen ruinhög. Vi fick inte komma in i de övre delarna, och de delar som vi i alla fall smet in på var fulla av bråte och hål att ramla ner i. Det var länge sedan detta slott var bebott av myndigheter. Det enda livstecken vi fann i hela slottet var ett litet avsides kapell, som tydligt var i användning av någon.

Från Tsemo Gompan ovanför hade vi en mycket överskådlig utsikt över hela staden. Den stora huvudgatan var som en avdelare. På vår sida låg den gamla tibetanska staden i ett gytter av småhus som hyddor. På andra sidan var den moderna staden, ett enda grönt parklandskap, som man knappast urskilde husen i. Johannes:

"Staden har drastiskt förändrats under de senaste 30 åren. För 25 år sedan började den stora affärsmansinvandringen från Kashmir, och under de senaste 10 åren har turistinvasjonen ägt rum med ibland en tillväxt på 30% om året. Men som du har märkt är turismen inte störande - inga diskotek, inga karaokebarer, inga utsvävningar. Det är inte vilka turister som helst som kommer hit utan egentligen

bara sökare. De söker kontakt med buddhismen, de söker renlevnad, och de söker sig själva. Det är inga droghippies utan verkliga levnadskonstnärer och filosofer i alla åldrar, damer och herrar.

Men avgörande för Lehs utveckling har de geo-ekologiska projekten varit med Ledeg och Secmol och allt vad de heter. De har tilldragit sig uppmärksamhet från hela världen för sina utforskningar av naturens sätt att leva, som kan vara den enda pålitliga vägen in i framtiden för mänskligheten. Helena Norberg-Hodge är den stora ledstjärnan, som fick det alternativa nobelpriset för sina insatser för 20 år sedan, och som fortfarande leder det hela. Har du tur får du träffa henne i nästa vecka."

Johannes kunde inte stanna i Ladakh. Han var djupt engagerad i de aktuella frågorna kring munkmorden i Zanskar och autonomikravet i Kashmir och måste därför snarast möjligt åter bege sig till Kashmir, vart jag inte kunde följa honom. Därefter hade han många andra svåra problem att brottas med: situationen i Afghanistan, Tadzjikistan, Pakistan och Öst-Turkestan bland mycket annat.

Vi borde nämna, att Tsemo Gompa, det lilla fortet högst upp ovanför "Slottet", konstruerades för mer än 400 år sedan för att markera en seger över en förenad armé från Kashmir och Baltistan. Följande invasion från Kashmir kom först för tio år sedan och var då fredlig. Det var helt enkelt fredliga kashmiris som flydde för sina liv undan inbördeskriget i Kashmir för att få vara i fred och sköta sin fredliga affärshantering i fred.

Eftermiddagen tillbringades under fåfång jakt på en cykel. Cyklar hade funnits till uthyrning tidigare, men i år var det kört. Jag hörde mig för på dussinet olika ställen, som till och med skyltade med 'mountain bikes for hire', men alla sade nej. Det var omöjligt i år, och det var bara att ge upp, tills ett underverk inträffade, om det inträffade.

Ett regn inträffade på eftermiddagen, det första på evigheter, det var kortvarigt, men det hade samma effekt som en hel 50-lapp i en tiggares händer. Efter detta enda lilla regn skulle det bli tillfälligt mycket lättare att leva i hela Ladakh, i synnerhet som det antagligen regnat och snöat massor i bergen.

Därav kom det sig att middagen denna kväll blev inomhus. Vi var nio omkring bordet, och med de två holländare som fanns kvar kom vi att tala om musik. Den ena var elektroingenjör och hade kommit till Ladakh första gången 1987, och den andra var ambulansförare och i Indien för första gången, guidad av sin gode vän Indienexperten och elektroingenjören, som genast enleverat sin unge novis till vän till Ladakh på dennes indiska jungfruresa. Båda var ytterst musikaliska, och elektroingenjören var själv bassångare och gick på konsert i Amsterdam (på Concertgebouw) varannan vecka. Han älskade de stora romantikerna, Beethoven, Schubert, Schumann och Chopin, men hade sin största passion för Mahler. Ambulansföraren trivdes bara med att höra på olika Requiem och var mycket tacksam för att jag tipsade honom om att även Schumann skrivit ett Requiem (opus 148) som aldrig spelades offentligt. Han brukade spela sina Requiem alltid i ambulansen för att muntra upp sitt arbete, och hans klienter brukade aldrig klaga på det. Tvärtom, ty de kom nästan alltid levande fram till sjukhuset. Vad som hände med dem sedan var inte längre på hans ansvar.

Sålunda avslutades denna andra dag i Ladakh, så långt bortanför världen som man gärna kunde komma med civilisationen bevarad, bland världens vänligaste människor, i ett tibetanskt-buddhistiskt land där aldrig någon kines kränkt någon helgedom, och där, av alla ställen, en kines uttryckt den kanske ondaste tanke som någonsin framkastats om Kina, nämligen, att den enda lösningen på Kinas och Tibets problem vore att varje medlem av det kinesiska regerande kommunistpartiet skulle mördas.

del 4.

Johannes tog mig på vandring upp mot kullarna norrut. Där fanns bland annat den mycket vackra japanska fredsstupan, en nästan exakt kopia av den i Darjeeling men uppförd 1985 sju år tidigare. Den är helt vit och dominerar med sin renhet och skönhet hela Leh. Vägen dit är inte lätt, då det är 613 trappsteg upp till toppen, men där uppe får man sin fulla belöning i form av utsikt och skönhet.

Utsikten från stuporna norr om Leh påminner mycket om den från Drepung nära Lhasa. Det finns sålunda många försvarliga grunder till att kalla Leh för "lilla Lhasa", om dock då "lilla Potala", alltså det fallfärdiga "slottet" i Leh, knappast kan tåla en jämförelse med det riktiga Potala.

Därifrån tog han mig med till Sankara Gompa Village, en förtjusande liten klosterby med den stupa som ligger längst bort från Leh. Den syns från Leh men i fjärran, och där är man redan halvvägs upp mot Kardung La på drygt 5600 meter, som sägs vara det högsta vägpasset i världen. Dit ska vi så småningom med Nubradalen som mål där bakom.

Vi bjöds på smörte av glada bybor, som tydligen kände Johannes redan. Han talade hela tiden med mig om det massiva kinesiska problemet. "Vi har gjort allt för att få dem att förstå vad de har gjort. Vi har provat alla diplomatiska vägar för att få dem till någon minsta distans till deras vanvettiga, omänskliga och paranoidea politik, men för varje vår ansträngning har deras övergrepp bara blivit värre. Deras politik i Tibet, med att där underhålla en monstruös armé och hela tiden pumpa in kineser som staten betalar för och belönar, med omåttligt kostbara gruvprojekt och felande dammprojekt, är fullt jämförbar med nazisternas vansinniga judepolitik, när de under andra världskriget satsade oerhörda summor på förintelsläger och hellre använde sina tåg till att transportera judar till Auschwitz än till att skicka ovärderliga förnödenheter till östfronten. Vi har försökt få kineserna att resonera, vi har försökt få dem att fatta, men de helt enkelt vill inte. De är livrädda för att förlora sina storhetsvansinniga ofelbarhetsillusioner, deras paranoia tilltar lavinartat, och det räcker med att vilken kines som helst faller det minsta kritiska ord om regeringen eller partiet, så stämplas han för livet som landsförrädare, och det enda han har att emotse för resten av livet, om han får leva, är straffarbete eller fängelse på livstid, om han inte får turen att gå i exil. Vi har försökt allt och skall fortsätta försöka allt. Jag tror inte på doktor Suns radikala lösning, även om fler och fler kineser ser den som den enda möjligheten. Jag tror liksom Dalai Lama på en bättre lösning, som är fredlig. Det sägs att vi kristna och buddhister är alldeles för snälla intill menlöshet i vår undfallenhet, men jag tror att de största realisterna alltid finns bland de godas läger. Kommunisterna i Kina är inga realister, då de har vant sig vid att bara se vad de själva vill se."

Vår promenad tog tre timmar, och jag var uttröttad när vi kom tillbaka. Vi skildes vid "*Food Affair*", Lehs centrala kondisplats, och jag gick hem till mitt gästhus för att vila mina ben. Sedan gick jag ner till klostret Spituk, som Henk holländaren avrått mig från att göra, då det var en mördande promenad. Men jag hade inget val, då det inte gick att hyra eller låna en cykel.

Klostret blev en upplevelse. Det är labryntiskt, och det är lätt att gå vilse där, och det är omöjligt att utforska alla avdelningar. Det är från 1300-talet, och högst upp finns ett märkvärdigt kapell, som tydligen alla vallfärdar till. Man kommer in i en kolsvart mellanhall, där man inte ser någonting, och på sidan om är sedan det lilla kapellet, där den stora sevärheten är ett slags gudabeläte med många hemska armar och ett demoniskt vilddjurshuvud. Som ytterligare prydnad i kapellet förekommer många andra djävlar och lämpliga dödsallar. Det är bättre än Madame Tussauds "*Chamber of Horrors*".

Medan jag var där invaderades klostret av en hel bataljon indiska soldater. Alla sprang de upp i detta kapell och kastade sig på marken och prostrerade sig för detta makabra beläte, som om det kunde vara något heligt. Sedan ville de alla, en och en, fotograferas tillsammans med mig.

Chefen för denna bataljon mötte jag på vägen ner. Det visade sig vara min gamle vän från förra året, den indiske översten som åtog sig att ta mig genom krigslinjerna vid Dras och Kargil. Sammanträffandet var unikt och tacksamt för oss båda. Med innerligt allvar uttryckte han sin glädje över att den här gången finna mig säkert på rätt sida om fronten i Ladakh i fredstid.

Vi hade sedan ett långt samtal tillsammans. Han beskrev situationen i Jammu, Kashmir och Ladakh som till 80% fredlig. Det var fortfarande utgångsförbud i Leh mellan 8 och 5 på natten, och man visste att alla muslimer hamstrade vapen. Situationen var vulkanisk, och vad som helst kunde explodera när som helst. Det fanns fler militärer i Ladakh än ladakhis. Så spänd var situationen. Men han var mera intresserad av mitt privatliv.

Han förvånade sig över att jag som ungarl vid min ålder levde ett så pass fritt konstnärsliv som jag gjorde utan någon köttlig förbindelse, och han undrade hur jag klarade av det. Jag nämnde då för honom, att katoliker och buddhister hade en sak gemensamt, nämligen att båda religionerna utvecklat en andlig disciplin som gick ut på att styra sexualdriften och andra sådana energier in på koncentration och konstruktivt arbete i stället. Han sade då, att det var just det svaret han hade väntat sig av mig.

Vi skildes där och såg fram mot nästa tillfälle när ödets vägar skulle föra oss samman igen.

Den tibetanska dödsvetenskapen.

"Det mest populära sättet att se på döden är dualistiskt: dels har man den andliga synen, själsliga teorier inbäddade i teistiska trossystem, och å andra sidan har vi den moderna, nihilistiska materialismen.

Den förra inbegriper uppfattningen om själens odödlighet, antingen att denna hoppar från ett liv till ett annat genom oräkneliga födslar och återfödslar, eller från detta liv till en annan existens, antingen i paradiset salighet eller i helvetets eld.

Den senare förkastar alla spekulationer i vad som kan hända med "själen" efter att en person har dött, eftersom det inte finns någon uppfattning om själen inom den empiriska vetenskapens område. Den betraktas som något vetenskapligt överifierbart, därigenom kan frågan om dess existens inte avgöras med någon bestämd klarhet, och därför är det säkrare att tro att endast intet möter oss efter döden.

Salig obefintlighet - det låter lockande och mycket bättre än den känslomässigt jobbiga och fysiskt smärtsamma livsexistensen. Men varför fruktar då även de som omfattar den synen döden så mycket? Troligen emedan de i djupet av sina hjärtan tvivlar på denna absoluta intighet, för att inte tala om att det inte finns mycket till belegg för att denna nihilistiska uppfattning är korrekt.

Ingen har någonsin återvänt för att kunna berätta hur det var i tomma intet, medan faktum är, att de som haft nära-döden-upplevelser har vittnat om ett slags tillvaro liknande den religiösa eller själsliga synen på vad som kommer efter livet.

Det är svårt att tro att stora andar som vi känner, som medan de lever inspirerar och upplyser sin omgivning, en dag skulle bli till tomma intet, och att deras storhet inte skulle vara mer än ett antal atomer och molekyler i deras hjärnor som skulle slockna och ruttna med hela resten av deras fysiska existens.

Det är absurt att tro att vår moders unika personlighet och starka, kärleksfulla karaktär inte skulle vara mer än resultatet av en atomisk och molekylär

sammanblandning i hennes hjärna, och att hennes medvetenhet bara skulle vara en tillfällighet genom de neutroner som löper i hennes centrala nervsystem. Om så vore fallet, varför är vi då varann så olika? Varför är varenda en av oss så fullständigt unik? Om medvetandet bara var en fråga om biologiska och fysiska mekanismer, varför är vi då inte alls lika tråkigt förutsägbara som japanska robotar?

Buddhismen, den tradition som omfattas av tibetanerna, förkastar båda de ytterligheter som representeras av de båda synerna angivna ovan. Ehuru den medger självmedvetenhetens fortsättning från liv till liv - emedan energi varken kan skapas eller förstöras - så förkastar den alla absoluta själsteorier - att en hel identitet skulle vara fixerad och statisk efter döden - genom sin kardinaldoktrin om självlösheten, eller själlösheten (anatta).

Emellertid förkastar den aldrig den relativa närvaron av ett levande jag, och i opposition till nihilisterna hävdar den den föränderliga, flytande själens kontinuitet från liv till liv. Under sin livstid utmanade Buddha uttryckligen sin tids nihilism som försökte reducera den relativa, konventionella, levande själen eller jaget eller identiteten till en lös sammansättning av endast materia. Han insisterade på det relativa jagets realitet, sårbarhet, ansvar och utvecklingsmöjlighet.

Denna kontinuitetsprocess behandlas utförligt och raffinerat i "Den tibetanska dödsboken", en av de viktigaste böcker som vår civilisation har alstrat. Skriven av den store mästaren Padma Sambhava är den en instruktionsbok för folk som ställs inför döden, inklusive deras släktingar och käraste, och har i århundraden varit mycket populär i Tibet. Den hör samman med en stor litteratur i Tibet som utförligt undersöker och behandlar dödsfenomenet. Titeln är en fri översättning av "Bardo thos grol". Bardo betyder "mellanstadium", vilket refererar till hela processen från död till återfödelse. Tibetaner iakttagit sex 'mellanstadier': stadiet mellan liv och död ("livet emellan"), mellan sömn och uppvaknande ("drömstadiet"), mellan vakenhet och trance ("trancestadiet"); samt tre mellanstadier under död-återfödelse-processen ("dödsögonblicket", "verkligheten" och "existerandet").

Orden thos grol betyder att denna boks upplysning "frigör" just genom att bli "lärd" och "förstådd", genom att den ger den person som står inför döden en så naturlig, klar och djup förståelse för fenomenet att saken sedan inte tar vidare reflektion eller kontemplation. Så en mer egentlig översättning av titeln vore ungefär "Den stora boken om naturlig frigörelse genom förståelse av mellanexistensen".

Den tibetanska synen på döden och övergångsstadiet är varken mystisk eller magisk. Deras månglivsperspektiv är inte mer (eller mindre) något religiöst trossystem än vår moderna uppfattning om solsystemets ordning och hur det fungerar, eller om hur årstiderna hänger samman.

De betraktar det som en självklarhet och som vetenskapligt faktum att levande varelser existerar genom en lång räkka av liv, och att döden, mellanexistensen och återfödelseprocessen följer ett förutsägbart mönster. De har trovärdiga vittnesmål från upplysta resenärer som vid fullt medvetande gått igenom mellanstadierna, bevarat minnena därav och kunnat återge sina erfarenheter.

Tibetanerna omfattar rapporterna från sina "psychonauter" lika klart som vi omfattar vad våra astronauter har berättat om sina upplevelser på månen. Tibetanerna tror även att de flesta kan återuppliva minnen från tidigare existenser genom elementära meditationsövningar. Tibetanerna applicerar sin buddhistiska tro på ett praktiskt sätt, så att de använder sina existenser till att utbilda sig till att förstå världen och förbereda sig för döden och framtida liv genom att förbättra sina etiska handlingsmönster, känslomässiga vanor och sina kritiska insikter.

Trots sin till synes orealistiska "glada" attityd inför döden så värdesätter de och helgar de livet så till den häpnadsväckande grad, att de undviker att skada maskar om det går, eftersom "till och med maskar ju kan ha varit våra käraste i tidigare liv".

Tibetanerna är i allmänhet glada, livliga och energiska. De omhuldar friheten på alla nivåer och i alla sammanhang. De är i själva verket ytterst moderna i sina sinnen och hjärtan. De utnyttjar sina liv ekonomiskt och väl, tar till vara varje ögonblick och tar ut det högsta möjliga av livets värden, inte bara materiellt utan mest för sin egen personliga utveckling.

Genom denna överraskande sofistikerade uråldriga kunskap om döden och medvetandet i Mahayana-Buddhismen som de har kultiverat har de så mycket att lära sina mera "moderna" medmänniskor från västerlandet, vilkas uppfattning om framgång och lycka är så hårt markerade av den oroliga jakten på materiell framgång. En stor del av tibetanernas kulturs betagande och oförlikneliga skönhet kommer från deras livliga medvetenhet om dödens ständiga närvaro och om den frihet som medvetandet och kunskapen därom inger."

(Rahayu Ratnaningsih, The Satori Foundation, ur "The Jakarta Post", 10 december 2000)

Kommentar. Artikeln förnekar alltså både personlig odödlighet i varje form (både i paradiset och helvetet och genom själavandring med bevarad identitet) och den materialistiska uppfattningen att allting är slut i och med döden. I stället medger den ett slags opersonlig odödlighet genom själavandring i en form som vi i dödlig form inte kan förstå. Detta är alltså ett slags kompromisslösning och någonting så ytterst buddhistiskt som åter en form av den gyllene medelvägen. Detta är minst sagt förnuftigt.

del 5 : Söndag i Ladakh.

Efter gårdagens rekordpromenader mellan Sankara och Spituk på sammanlagt mer än 25 kilometer kändes det som en baggis att ta bussen till Thiksey och promenera hem därifrån.

Det ytterst väl organiserade klostret i Thiksey 2 mil från Leh gör om någonting i Ladakh samma överväldigande verkan som Potala i Lhasa och har nästan lika många trappor upp till huvuddelen. Men Thiksey är mycket äldre då det anlades redan på 1400-talet av en direkt elev till Tsongkapa, den stora Gelugpaordens instiftare, vilken orden ju Dalai Lama är högsta abbot för. Den lokala abboten idag för Thikseyklostret heter Nawang Chamba Stanzin, är född 20 maj 1943 och alltså 57 år gammal och har rentav en plats i det indiska parlamentet. Hans vanliga beteckning är Thiksey Rinpoche. Hans betydelse för restaureringen av Ladakhs kloster har varit oöverskådlig, och han har instiftat åtskilliga skolor och institut för högre buddhistiska studier. Själv fick han sin utbildning vid Drepung och Tashilumpo i Tibet.

Från Thiksey är det inte farligt långt att promenera till det nästan lika spektakulära klostret-palatset Shey, och man bör då avstå från landsvägen för att i stället använda sig av den lokala grusvägen närmare floden. Där är man helt i fred för all trafik och får bara med fryntliga bondhustrur och lekande (i mitt fall badande) barn att göra, och vägen går ända fram till Shey.

Större delen av det imposanta Sheykomplexet är ett lika förfallet slott som det i Leh, men där inne bland ruinerna finns även klosterlokaler samt bl.a. den största Buddhaskulpturen i hela Ladakh, fyra våningar hög, som är från 1633. Man kan utan någon större svårighet klättra upp till toppen av klostret och palatsets ruiner, men sedan är det då omöjligt att hitta ner igen; ty även denna byggnad följer Spitukklostrets omöjliga mönster av vilseledande labyrint. I Thiksey är det lätt att hitta, ty allting leder uppåt; men i Shey, om man lyckas ta sig ända upp, ställs man

hopplöst inför det faktum, att ingången inte har någon utgång och uppgången ingen nedgång. Det är ett fenomen.

Därifrån är det inte heller långt till Choglamsar, och vägen dit är också mycket intressant, då klipporna ovanför floden förete nästan skulpturala formationer. Man kan fascinerat studera dem hur mycket som helst och få dem till de mest fantastiska djur- och människoskulpturer.

Choglamsar är berömt för sina många buddhistiska institut för högre studier. Där finns skolor och bibliotek och allt möjligt men inget spektakulärt kloster av Sheys och Thikseys rangordning. Samhället är utspritt, och det tar lång tid att gå igenom hela byn. På vägen återfinns talrika frestelser i form av de mest charmerande och oemotståndliga restauranger och tehus.

Promenadvägen från Choglamsar till Leh är inte att rekommendera. Det är en enda lång mördande uppförsbacke med hård trafik och steril ökenomgivning. Lyckligtvis fick jag skjuts den värsta biten av en truckförare, som bjöd mig på obegränsade mängder vatten. Sålunda kom man fram till Leh helt förfriskad och som en ny människa.

Nästa dag var det dags för Stakna och Matho mellan Thiksey och Hemis. Halv tio bar det av, och man hade en otrolig tur med vädret hela dagen. Det regnade över bergen, ibland kunde det se riktigt hotfullt ut, men det regnade bara runt omkring. I norr sken solen, och Ladakhlandskapet hade aldrig tett sig vackrare för mina ögon. Klostret Stakna på en klippa vid Indusfloden är berömt för att vara begåvat med de vackraste Ladakhutsikterna, och när man fick ta del av dem var det bara att tuga och samtycka. Liksom Thiksey är klostret exemplariskt väl hållt, den gamla samlingssalen är utomordentligt vacker och har den rätta tibetanska stämningen, och dessutom finns där helt nya kapell av vilka åtminstone ett var en klar sevärdhet.

Byn nedanför Stakna verkade mycket liten och primitiv, så jag passade på att försiktigt fråga min vägledande munk om det alls var möjligt att få en kopp te i byn. Han pekade genast ut åt mig ett särskilt hus mitt i byn som faktiskt såg ut som om det kunde ha en sorts servering. När jag lämnade det vackra klostret begav jag mig dit.

Aldrig någonsin har jag blivit bättre mottagen som främling i ett främmande hus. De gav mig inte bara te utan till och med flera omgångar smörte, och de ville inte ha betalt för det. Jag var ju både främling och gäst. Det var en stor familj i ett stort hus, den äldsta systemen hade barn, och de yngre syskonen, en bror och en syster, var ungdomar som talade förvånansvärt bra engelska. Jag frågade senare var de hade lärt sig den, och de hade faktiskt lärt sig den själva i skolan. Ändå är engelska mycket svårt för tibetaner att lära sig, då både vokalljud och konsonantljud skiljer sig totalt; och denna familj var helt ladakhi-tibetansk. Jag njöt av deras goda te och sällskap och kunde sedan styrkt till kropp och själ bege mig ut på vad som skulle bli ett smärre Golgata.

Vägen upp till klostret Matho från Stakna var obefintlig. Visserligen fanns det en väg någonstans, men den var omöjlig att hitta. Man försökte satsa på någonting som såg ut som en väg långt borta och högt upp, men för att nå dit måste man ta sig genom tistel- och törnsnärsängar omväxlande med gyttjiga träsk. När man kom fram till det som man hade trott att kunde vara en väg visade det sig vara en oöverkomlig kanal. Sent omsider fann man en bro över denna och tycktes då verkligen ha kommit på rätt väg, men denna väg ledde omsider rakt in i en rysk fårfarm utan utvägar. Några barn lyckades till slut öppna en bakgrund åt mig med mycket bortvältrande av stenar, öppnande av tillkrånglade ståltrådskomplexkrokar och bortböjande av taggtråd. Sedan var jag fri att fortsätta pulsa fram genom gyttjeträsk och tistelsnår mot det synbarligen ständigt mera avlägsna klostret.

När man äntligen stod inför det visade sig min guidebok ha fel på en punkt men rätt på en annan. Guideboken skrev tvärsäkert, att promenaden från Stakna till

Matho tog en timme, vilket var helt fel, då författaren till boken tydligen aldrig försökt begå den promenaden själv. Vidare skrev guideboken att klättringen upp till klostret var vida besvärligare än den upp till Thiksey. Det stämde.

Men väl uppe fick man sin belöning trots att inte en enda munk var hemma som kunde öppna ett enda tempelrum åt mig. Man fick nöja sig med utsikten, som inte stod långt efter Staknas. Från Mathos klostertak ser man ända till Leh - det måste vara mer än 30 kilometer - och hela Indusdalen med alla de måleriska bergen runt omkring. Guideboken kallar det ett månlandskap i stället för ett landskap. För mig var det lika vackert som omgivningarna kring Kailas.

Detta kloster skiljer sig från de flesta Ladakhkloster genom att det tillhör Sakyorden, och dess klostergård är den vackraste jag har sett i något tibetanskt kloster. Matho Gompa ser obetydligt ut på avstånd, men när man står inför det tornar det upp sig värre än Thiksey. Liksom både Thiksey och Stakna är det även exemplariskt väl hållet.

Återstod återfärden. Förgäves försökte jag finna en användbar väg tillbaka och fann mig bara hänvisad till samma gyttjepölar, samma tistelskogar, samma eländiga oforcerbara kanal och samma i grönskan väl dolda träsk med samma bottenlösa fallgropar. Man blev gyttjig över alla kläder, sandalerna gick sönder, solen stekte, och man kom aldrig fram. Jag fann mig så illa tvungen att söka skydd hos samma underbara familj igen som tagit hand om mig före strapatserna.

Det visade sig att de hade bjudit hela byn på fest och mat och bankett. Det var tydligen en alldeles särskild byfestival på gång just denna dag, ty alla var festklädda. Jag fick genast ett präktigt mål mat i handen och därtill obegränsade mängder vatten och te av alla de slag, medan den stora byfestivalen höll i gång för fullt med de vackraste tänkbara folkdräkter, de skönaste tänkbara damer i parader överallt och den godaste tänkbara mat utan ände.

Familjen tog översvallande väl emot mig och bjöd mig på allt tänkbart överflöd utom tårta. Var jag glad för det. Det var mer än bara plåster på såren efter Matho-strapatserna. Det var som inblickar i själva paradiset. Det kändes som om man hade haft den otroliga turen att komma till rätt plats i rätt ögonblick på den festligaste dagen under hela året, när alla var som gladast och godast. Jag skildes inte från mitt värdfolk utan att vi hade bytt adresser, så det lär dessutom bli en fortsättning.

Inga bussar stannade i Stakna på väg till Leh. Jag fick promenera med min trasiga sandal till Thiksey och ta bussen där. Icke desto mindre kom det en buss på vägen och plockade upp mig. Detta var förvisso en lyckodag och på alla sätt en välsignad söndag. Dagens upplevelser hade varit så överväldigande goda att det nästan kändes som om höjdpunkten av resan redan hade nåtts - det kunde inte bli bättre.

Åtminstone förleddes man till att tro så.

del 6 : Hemis, Stangmo, Takthog och Chenrey.

Hemis blev något av en besvikelse, kanske för att mina förväntningar varit så höga. Det var ju berömt för att vara Ladakhs rikaste och största kloster, men det låg långt borta djupt insprängt i en dal och var inte ens särskilt gammalt - bara från 1600-talet. Thiksey var mycket äldre och ståtligare, och både Stakno och Matho hade gjort ett djupare intryck. Dessas största rikedom var ju deras oerhörda panoraman, vilket Hemis saknade helt.

När jag förra året reste genom Ladakh på två dagar kom vi inte in i ett enda kloster, och vårt besök i Leh var bara på någon timme. Bland de kloster jag då inte ens fick se på avstånd var det i sin klyfta helt osynliga Hemis, varför mina förväntningar skruvats upp genom fantasin till ett drömslott. Naturligtvis var det

inget drömslott. Dessutom gjorde man en filminspelning just när vi kom dit, så det gick inte att komma in i en enda lokal. Det var en fransk regissör som gjorde någon sorts dokumentär under tämligen respektlösa former: det dracks öl inne i klostret, och teknisk personal gick omkring inne i bönesalen med skorna på. Turisterna var en avskräckande mängd, och de fick alla slå sig ner och vänta. Småningom troppade de sakteligen av, den ena efter den andra, då de tröttnade på att vara behandlade som icke önskvärda massturister, fastän de inte var någonting annat.

Då väntan blev så lång klättrade jag upp till bergskrönet för att få någon form av utsikt. När jag kom ner igen fanns det bara något dussin väntande turister kvar. Plötsligt kom alla munkarna rusande ut ur klostret på en gång, det var paus i inspelningen och de skulle ha mat, och då såg vi vår chans. Vi var fyra stycken som lyckades smita in, två fräcka ungrare som inte tog av sig skorna, en trevlig holländska som behärskade alla Europas ledande språk, samt jag. Den tekniska personalen hade uppenbarligen bekymmer med inspelningen och med belysningen, då denna för freskernas skull ju inte fick vara för skarp. De bad alla turister att inte komma in, och vi fyra avlägsnade oss tämligen snart, medan jag med sympati önskade dem lycka till.

Det lilla vi fick se av Hemis innanmäte var höljt i dunkel. Allt verkade tämligen dammigt och gammalt. Bönesalen var stor och imponerande men överbelamrad och instängd. Både Stakno och Matho hade gjort ett mycket bättre intryck med sina ljusa luftiga kapell och salar.

Det finns ett annat kloster högt upp norrut från floden som heter Stangmo. Det går en avtagsväg dit från närheten av Thiksey, det finns utsatt på kartan, men ingen guidebok tar upp det. Av min värd fick jag veta, att det var övergivet: inga munkar finns kvar där, och stället är närmast en ruin. Ändå lär det vara värt ett besök.

Ännu beträffande Hemis berättade mina två holländska damer på hotellet att de varit med om festivalen där för några veckor sedan. Det hade varit helt avmystifierat, fotoblixtar hade bländat hela tiden, videokameror och filmkameror hade oavbrutet surrat, publiken hade respektlöst gått omkring bland aktörerna för att få närbilder, det hade kort sagt varit helt sekulariserat och materialiserat.

Det mest imponerande med Hemis var för mig något helt annat. När man nalkas Hemis eller lämnar det flankeras vägen av väldiga mani-murar. Det är alltså murar som ladakhierna har byggt upp av vanliga lösa stenar, och murens krön markeras sedan med mani-stenar, alltså platta stenar med heliga inskriptioner eller inristningar. Det låter ju inte så märkvärdigt. Det är bara det, att dessa murar är tjugofem meter breda, mer än en meter hög och sträcker sig i sin spikraka längd kilometer efter kilometer. De kan ses från hela landskapet som långa raka formationer i terrängen. De är alltså oerhörda byggnadsverk, byggda för hand sten för sten under ett astronomiskt tålmod och outtröttlighet.

Följande dag var det dags för Takhog och Chenrey. Det gick en tidig morgonbuss klockan 8 från Leh hela vägen fram till Takhog, det österut mest avlägsna klostret från Leh, och jag var tacksam över att få plats på den bussen fastän den var överfull och min plats bara var en stolkant utan ryggstöd. På denna buss var det många unga damer, och alla dessa damer sjöng tillsammans under hela den långa resan. Det var tydligen någon sorts morgonbön, ty de läste innantill tibetansk text samtidigt medan de tydligen hade musiken i huvudet. Det var absolut samstämmigt och rent i två eller tre stämmor. Det var ytterst angenämt och en äntlig välkommen kontrast till den vanliga förfärliga indiska populärmusiken, som i princip bara har två slags sånger att komma med. Den ena är den hurtfriska hejarvisan: "Hoppla hoppla hej, hoppla hej, (rassel rassel) hoppla hej, hoppla hoppla hej (rassel rassel)," och så vidare. Den andra är den mera sockersöta: "Guckeguckeli, guckelej, (miao miao) guckeguckelej, guckeli, bähä bähä, bille lille dej, guckelej (miao

miao)" och så vidare. Jamandet är då den kvinnliga sångparten, som alltid låter exakt likadant och alltid konsekvent jamar om dock ganska virtuost ibland.

Efter Koru bar det av uppåt mot bergen men i motsatt riktning mot Hemis, som är uppåt från södra flodstranden av Indus. Vi begav oss uppåt norrut, och snart uppenbarade sig en av resans stora upplevelser: åsynen av hur det mäktiga klostret Chenrey liksom steg ut ur bergen och placerade sig mitt i landskapet med en oerhörd dominans som en väldig bröllopskrokan. Det var större och mera effektivt än Thiksey. Man frestades genast att stiga av och ägna hela dagen åt detta enda kloster, men bussen fortsatte uppåt vidare mot Takthog.

Detta är Ladakhs enda Nyingmakloster, alltså tillhörande Tibets äldsta klosterorden, och dess instiftare Padmasambhava lär på 800-talet själv ha tillbringat en tid i den grotta som klostret är uppbyggt kring.

Det fanns även en annan modernare klosterbyggnad byggd på marken, och jag gick först dit. Det var stängt och låst och ingen hemma. Jag gick då till det riktiga klostret och klättrade upp till huvudbyggnaden. Även den var låst och ingen hemma. Då såg jag långt där nere tre munkar på väg upp mot det nyare klostret. Jag sprang genast ner i hopp om att få tag på någon av dem och få någon att låsa upp klostret för mig. Jag fick mycket riktigt tag på en munk, men han sade att klostret nu var öppet. Alltså gick jag tillbaka dit men fann det lika förbannat stängt och låst som förut.

Jag återvände då till det gamla klostret och lyckades där i en cell lokalisera en munk som jag bad låsa upp klostret för mig. Han sade då att det var öppet. Jag gick tillbaka upp till huvudbyggnaden och fann även den lika förbannat låst med hänglås som tidigare. Då gav jag upp och började vandra ner mot Chenrey.

Takthogklostret ligger strax ovanför den lilla trevliga byn Shakti, där man inte kan få te, men där finns till och med en Tourist Bungalow. Den var öppen, och i restaurangen fanns dukade bord, men ingen var hemma.

Vägen ner till Chenrey gick över åkrar och ängar, kohagar och fritt forsande vattenströmmar, vilket allt var att föredra mot landsvägen.

Om Takthog avvisat mig hade jag desto bättre tur med Chenrey. Där förekom just en österrikisk turistgrupp med tre jeepar och en guide. Tacksamt följde jag guiden och fick se allt. Klostret behöver rustas upp, de fina freskerna kräver mycket restaureringsarbete, men ändå var klostret det finaste jag upplevt i Ladakh hittills. Hemis, Thiksey, Stakno, Matho - alla de arkitektoniska underverken bleknade mot denna magnifika bröllopskrokan mitt i öknen, som om den bara för överraskningseffektens skull självmant stigit ut ur de sterila ökenbergen för att triumferande få dominera hela landskapet.

Återfärden blev svår. Det var en mil att gå genom öknen ner till Koru, och där kom det aldrig någon buss medan det for hur många som helst i fel riktning. Till slut förlorade jag tålamodet och fick lift med en militärtruck tillsammans med tolv andra glada Ladakhigossar på flaket. Färden blev kroniskt uppskakande, då indiska militärtruckar varken har stötdämpare eller fjädrar, men lika glada var vi ändå över att gratis få komma fram ända till Leh.

Även dessa flakgubbar sjöng, och varje gång ett kloster passerades gjorde de det buddhistiska korstecknet. Det var en upplevelse att bevittna deras innerliga fromhet även på flaket av en våldsamt skumpande militärlastbil.

del 7 : *Vedermödor på vägen till Phiyang.*

Klostret i Phiyang visade sig bli ett problem. Det ligger helt nära Leh, men för att komma dit måste man fara ner till floden och upp igen i nästa dal, en tripp på 17 km. Men det finns även en annan, närmare väg, men den går över bergen. Två bergskammar ligger enligt kartan mellan Leh och Phiyang.

Förr i tiden kom folk på morgonen från Phiyang till marknaden i Leh för att sälja sina varor på morgonen och sedan återvända samma väg före middag. Så gjorde de nu inte längre, och vägen över bergen hade delvis fallit i glömska. Varje år sökte turister efter den vägen, gick fel, kom bort sig i bergen och kom helt färdiga och slokörade tillbaka. Så gjorde även jag.

Jag vandrade upp den obligatoriska vägen från Leh förbi Sankara, Tizzuru och Gyamsa tills vägen tog slut. Vid det sista huset såg jag en man som jag frågade om vägen. Inga kartor utmärkte den, och inga guideböcker omnämnde den. Bonden sade att jag gått för långt och måste vika in i en tidigare dal. Jag gjorde så, följde dalen allt högre och kom till slut upp i de vildaste bergen med utsikt ända bort till Hemis. Inget pass öppnade sig mot Phiyangdalen. Jag fortsatte sträva och klättra längs bergsväggarna längre bortåt medan mitt vatten var slut för länge sedan och solen stekte. Till slut kom jag fram till det högsta passet. Det visade sig då att bortom det var det ett pass till, och där emellan var det en djup och oöverkomlig klyfta. Det var bara att vända samma väg tillbaka.

Jag var då helt dehydraliserad, benen bar mig knappt längre, vandringen i bergen hade tagit sex timmar och var den hemskaste bergvandring jag gjort. Likväl ville jag göra om försöket nästa dag. Alla på hotellet var överens om att den där bonden hade lurat mig in på fel väg.

Följande morgon hade jag lärt mig av gårdagens missöde och tog ordentligt med vatten med mig, följde samma dal upp förbi bondens stuga, såg honom ingenstans och ignorerade hans vägledning från gårdagen och genomförde en ganska angenäm vandring som dock aldrig tog slut. Till slut nådde jag slutet av dalen, minst två mil från Leh. Där var en boskapsherde med sina kor. Han talade förhållandevis god engelska och lät mig veta att jag gått för långt. Vägen till Phiyang låg 20-25 kilometer bakom mig.

Det var bara att slå till reträtt, men jag kunde inte helt acceptera koherdens utlåtande. Jag klättrade upp för närmaste berg mot Phiyang för att se mig omkring. Precis när jag nått toppen och konstaterade, att ingen väg till Phiyang var synlig eller tillgänglig därifrån, bröt ösregnet ut. Jag var i barärmad skjorta och hade mina papper och böcker med mig utom kameran, och där på berget fanns absolut inget regnskydd.

Det blev en fasansfull och stressad nerklättring. Marken blev våt, man snubblade och föll och rev med sig stenar, man rev upp tår och spräckte naglar, man blev både smutsig och våt medan sandalerna fördärvades, men till slut nådde man dalens botten. Det var en oerhörd befrielse. Det var sedan bara att snabbast möjligt skynda sig undan regnet, som bara tilltog.

När det blev för outhärdligt nådde jag dalens yttersta tält och bostäder. Där blev jag tvungen att söka skydd i en lerhydda, 2 x 4 meter, som två damer, en mor och hennes dotter, skötte hushållet i. De förplägade mig frikostigt med smörte och tsampa och ville knappt låta mig gå. När jag skulle dra vidare i regnet lånade de mig en kappa, som jag lovade återlämna följande morgon.

Sålunda kom jag styrkt och uppvärmd iväg från hyddan vidare på väg neråt, sjungandes, springandes och dansandes fram över tuvorna tills jag kom till vägen, där en jeep erbjöd mig skjuts. Det var en kultiverad ladakhi-tibetan som talade god engelska, och han bjöd mig hem till sig i sitt hus på te. Sålunda fick jag ytterligare en angenäm testund i ett fint ladakhi-tibetanskt hem med hans vackra hustru och syster

utom han själv. Han bekräftade vad jag redan förstått av damerna i lerhyddan: att vägen till Phiyang gick precis mellan de två dalar jag följt igår och idag. Alltså var jag äntligen säker på vägen, men det var nu sent på dagen, och alla ytterligare försök måste uppskjutas till morgondagen.

Att det verkligen fanns en direkt bergsväg mellan Leh och Phiyang var helt säkert, ty den var till och med utmärkt på Ladakhs bästa karta. Men den var inte markerad med några röser eller indikationer, så det var bara att leta.

Tredje letningsdagen startade jag klockan 9, kunde i godan ro återlämna den goda bondkvinnan hennes överrock, och kunde sedan koncentrera mig på den mest troliga dalen mellan de båda redan provade.

Bondkvinnan hade emellertid varnat mig för nya regn, och hon visste vad hon talade om. Jag följde dalen så långt det gick, hamnade igen i den besynnerliga högaltina floran med nässelskogar, vildrosor och världens vackraste och vassaste tistlar utom en majestätisk kungsörn, som mönstrade mig på brusande vingar på vägen.

Jag hade precis hunnit upp för det sista och troligaste passet och konstaterat att jag för tredje dagen i rad lyckats komma på helt fel väg när åskvädret plötsligt bröt ut. Jag hade vandrat i 3 1/2 timmar, och det var inget annat att göra än att vända om. Nedmarschen blev sedan en flykt för livet undan åskvädret, som brakade ytterst hotfullt över bergen; men vis av gårdagens erfarenhet hade jag den här gången åtminstone ett paraply och behövde sålunda inte söka skydd hos någon dam på vägen.

Men även om bergsvägen till Phiyang fanns, så var den tydligen omöjlig att hitta, eller kanske var det som min värd hade sagt, att om man en gång hittar vägen så är risken att man råkar ut för indiska militärpatruller som med k-pistar ändå tvingar en att återvända ner samma väg igen.

Det var bara att lägga ner projektet. I stället hade jag Lamayuru och de andra klostren västerut att koncentrera mig på.

Det är ytterst ovanligt att det börjar regna mitt i sommaren i Ladakh. Att det gjorde det skulle medföra betydande komplikationer och katastrofer för resten av resan.

del 8 : Lamayuru.

Kvällen före Lamayuru var jag bjuden ut till en god Kashmirivän som bjöd på världens godaste mat för att han ville sälja mattor till mig. Jag var inte alls intresserad av hans mattor men artig nog att tacka ja till den goda maten.

Dessa Kashmiriköpmän i Leh utgör en stadsplåga särskilt för turisterna, ty de har sina affärer längs alla de tre huvudgatorna upp till staden, och de slår alltid sina lovar kring varenda västerlänning som passerar, som aldrig i längden kan tacka nej till en titt i deras underbara butiker. Sedan är de fast och får med sig allt sådant som de aldrig hade en tanke på att köpa när de lämnade hemlandet: mattor, sjalar, smycken, thankas, buddhor och allt tänkbart mystiskt orientaliskt krimskrams. Det är ju bättre än gipskattor och dalahästar.

Min middag hos min frestare slutade naturligtvis med att jag kom hem alltför sent, så natten blev förfärlig efter den långa utsökta middagen. Man drömde om monstruösa mutanter och mutationer, om köttätande växter och klåfingrade gelémonster och vaknade varje timme för att kunna konstatera att den lånade elektriska väckarklockan hade stannat igen.

Bussresan blev inte mycket bättre. Framme vid bussen (klockan halv 6) visade det sig att man måste ha bokad biljett i förväg. Utan bokning var man utan sittplats.

Lyckligtvis var många andra Lamayurukandidater i exakt samma sits, och alla fick i alla fall följa med, många sittande hårt på plåtkoffertar i mittgången, stående eller hängande i stödstångerna.

Resan gick huvudsakligen genom tröstlösa ökenlandskap. Det mest spännande som passerades var ett magnetiskt berg som var okänt för att flygplan brukade krascha där, då alla deras instrument och visare kom i oordning när berget passerades. Detta magiska magnetberg såg inte värre ut än vilken gruskulle som helst.

Emellertid var passerandet av floden Zanskars utflöde i Indus en dramatisk visuell höjdpunkt. Den fruktansvärda Zanskarklyftan är fullkomligt opasserbar under sommaren men blir till vintern Zanskarfolkets stora kontaktmöjlighet med yttervärlden, då både den bruna Indus och den blåa Zanskar blir solidare än sten genom de extrema minusgraderna, vanligen nedåt -30.

Nimmu är en trist barackstad som man sedan passerar, medan Basgo därefter erbjuder resans första kloster, ett underbart idylliskt litet klostर्सamhälle.

Nya oändligt tröstlösa ökenområden passeras innan man når fram till Saspul vid Indus, där sedan det berömda Alchi döljer sig bakom flodkröken. Från Saspul går även en väg upp till det imponerande Likir.

Vid nästa starka flodkrök går vägen upp till Rizong. Där kom två flickor på bussen som just kommit ner från Rizong och hade turen att komma i just rätt tid (omedvetet) för att fånga rätt buss. Det blev två passagerare till på bussgolvet.

Nästa samhälle efter nya oändliga ökenområden är Numla, varifrån vägen går upp till Themisgam. Därefter är öknen åter oupphörlig tills man kommer fram till Khalsi, varefter vägen snart lämnar floden.

Det var i Khalsi som jag och min reskamrat förra året avlämnades åt vårt öde av vår vänlige indiske överste. Då hade vi kommit över bergen med en säker jeep varifrån man hela tiden kunnat se vägen. Det var en helt annan sak att sitta i en stor tung och hög buss på denna en av världens mest monstruösa vägar.

Dessutom fick vi punktering, så en ring måste repareras, vilket vållade en timmas extra dröjsmål. Där gick mina planer på att eventuellt nå klostret Wanla samma dag.

Vi kom fram klockan ett efter en sju timmars resa på 120 kilometer efter en absolut hårresande klättring på serpentinvägar längs vad som måste vara ett av världens vildaste månlandskap, men fasan var värd sitt pris.

Lamayuru är det äldsta klostret i hela Ladakh och daterar sig till 900-talet. Dess egentliga namn är Yung Dung Tharpa Ling, vilket betyder Frihetens Fristad. Hit kunde under långa tider fredlösa, kriminella och rentav mördare finna sin tillflykt och kunna räkna med att få bli lämnade i fred. Klostret är oerhört beläget som en gräddbakelse mitt i världens vildaste och sterilaste månlandskap. Det ligger bara 14 kilometer nedom det högsta passet Fatu La på Srinagar-Leh-vägen.

Vi var ett glatt ungt gäng som tillsammans fann en fristad i denna lilla underbara vrå bland bergen: jag och Jaman, en tysk-amerikansk musiker från Jamaica, Tina och Rebecca, de båda flickorna från Rizong, ett israeliskt gäng på fyra personer, av vilka en var rysk-israel, två hjärtliga holländskor samt en modig svenska i sällskap med en algerier. Denna Lena från Stockholm tänkte bege sig ensam in i Kashmir och hade varit mycket i Pakistan och älskat landet.

Två sensationer förekom i Lamayuru. Den första var, att när man spolade på toaletten, så kom det faktiskt vatten. Det hade aldrig hänt oss i Ladakh förut. Den andra var, att när man vaknade upp här mitt i öknen följande morgon, så regnade det. Annars är det nästan en idiotsäker regel, att det alltid är vackert väder åtminstone på morgnarna. Och när det regnar i sådana här extrema ökentrakter kan det bara betyda en sak: naturkatastrofer och översvämningar runtom.

Det var svårt att lämna Lamayuru, i synnerhet som vädret förbättrades. Vi hade haft en underbar samvaro, David Lemberg, min ryske israelit, Jaman Vagulla, min musikerkollega från Jamaica, den vackra Rebecca Stonehill från London, som var cellist, och jag. Vårt avsked blev nästan sentimentalt, men vi utbytte tacksamt varandras e-mail-adresser.

Rebecca, som hoppade på bussen nedanför Rizong med grekiskan Tina, hade rest ett halvår i Indien och hade nu bara att återvända hem till Twickenham. Vi kom att prata en hel del musik och litteratur, hon var helt ung och hade just avslutat sina studier och hade därför kunnat lämna allt för ett halvår innan hon bestämde sig för ett yrke, och det begav sig inte bättre än att vi blev mer än lovligt goda vänner.

del 9 : *Krisen.*

På vägen från Lamayuru till Alchi märkte vi att något hade hänt. Vägen ner hade varit klar, men nu forsade floden (Indus) olycksbådande, och snart kom vi till ett ställe där floden översvämmade själva vägen. Lyckligtvis var inte vägen helt bortspolad.

Jag fick stå hela vägen till Alchi medan mina två förträffliga holländska väninnor (och reskamrater ända från Leh) fick sitta på en låda på golvet. Det var inte särskilt njutbart.

När man reser till Alchi blir man avsläppt vid bron. Sedan är det en tre kilometers promenad upp till byn och klostret, som för det mesta bär uppför. Det finns genvägar, som bär ännu brantare uppför.

Man blir orolig först, ty man hamnar på nytt mitt i en öken utan att se Alchi någonstans. Det är bara att följa vägen. Småningom kommer lite bönvimplar och slitna stupor till synes, och så plötsligt är hela byn där, en bedövande vacker liten idyll med prunkande trädgårdar och den mest sagolika miljö inramad i ett gastkramande landskap av de mest färggranna och mångskiftande monumentala rödflammande bergskedjor. Det kunde inte bli mer idylliskt och romantiskt.

Rebecca hade rekommenderat åt mig ett avsides liggande billigt hotell, som jag genast fann. Jag fick en säng i ett rum. Det var allt, men trädgården var härlig och fullkomligt fridfull, och på detta lilla hotell "Choskor" fanns det till och med ett ungt par italienare från Bologna. För första gången på denna resa fick man tala italienska.

Klostret låg längst bort i dalen. Det finns i själva verket två, båda ligger längst bort, men det övre är mera skamfilat och mindre intressant. Det nedre är ett underverk av konstfärdighet. Det är litet som ett större tält men byggt i tre våningar, och alla tre våningarna är till trängsel utfyllda av fantastiska målningar. Där finns många tusentals miniatyrbuddhor målade bredvid varandra, och varenda en är olik och individuell. Det var hantverkare från Kashmir som kom och målade allt detta medan Kashmir ännu var buddhistiskt för knappt 1000 år sedan. Klostret har bevarats intakt och oförstört i alla dessa århundraden tack vare sitt undanskynda och osynliga läge: de stora erövrarna och krigshärarna hittade aldrig hit.

Som vanligt vimlade det av holländare överallt. Jag har aldrig mött så mycket holländare i Holland som i Ladakh. Men ned för berget kom det så ett udda inslag: ett par kanadensare, av vilka hon var av den fransktalande sorten. De kom direkt från en längre trekkingtur, och jag hade glädjen att kunna visa dem mitt billiga hotell. Sedan följdes vi åt och hade en angenäm middag tillsammans, ehuru den senare stördes av ett nytt påträngande holländskt par. Man slipper dem aldrig i Ladakh. Flickan var söt, men mannen var en buse, en sorts modern 'flygande holländare': vild och ful och skrämmande i sin hårdhet. Det finns många sådana i Ladakh. En annan kom inmarscherande under vår middag för att göra väsen av sig att demonstrera sin ockupation av hela terrassen: en ytterst manhaftig och muskulös

holländsk tant av den mest militanta sorten. Man kan väl tänka sig att sådana på sin tid lyckades sätta skräck i hela Indonesien.

Jag bröt upp före mörkret, medan kanadensarna förblev i holländarnas våld: de måste sedan söka sig den långa vägen till hotellet över stenar och diken i beckmörker. Jag somnade innan de kom hem. Framför holländarnas sällskap hade jag föredragit det betydligt angenämare italienska i Choskors trädgård, där vi satt i idyllens blomdoftande grönska och drack te i stearinljus tills det blev läggdags. De hade planerat vandra nästa dag till Likir, Alchis moderkloster tre timmar upp i bergen, men den följande dagen kom med överraskningar.

Det regnade. Italienarna tänkte om. Kanadensarna, italienarna och jag satt på bussen bland många andra, då den snart blev fullproppad. Den här gången hade man i alla fall sittplats.

Man passerade klostren Sospal, Basgo och Phiyang på vägen, och det sistnämnda såg verkligen nära ut, så att man frestades att stiga av. Men det var omöjligt i trängseln. Festivalen där skulle börja följande dag.

Det kanadensiska paret levde bara för att vandra i bergen. När jag mötte dem vid deras nedkomst var de fullkomligt slut och kunde knappt stå på benen. De medgav att det var rena självplågeriet att med tonvis utrustning på ryggen vandra lodrätt upp för 5000 meter höga pass bara för att slira, falla och skära upp sig på stenar på vägen ner på andra sidan, som då alltid var lodrätt neråt. Likväl planerade de genast starta på nästa vandringstur: den 100 kilometer långa vandringen från Padum i Zanskar till Lamayuru, uppför nästan hela tiden, från 1000 till 4000 meter. Det finns många sådana vandringsnarkomaner till avancerade självplågare i Ladakh, då ju landet är som gjort för just sådant.

Vid ankomsten till Leh möttes man av den förintande kallduschen: vägen tillbaka till Indien över Manali var stängd. Skyfallen hade spolat bort vägen. Inte ens en vandrare kunde ta sig fram där längre.

Detta var krisen. Jag hade planerat ta bussen till Manali och sedan till Dharamsala före återvändandet till Delhi, men nu måste man kanske ta den betydligt längre, tråkigare och svårare vägen över Kargil, Srinagar och Jammu i stället, en hård bussresa på fyra dygn non stop. Detta hotade hela återstoden av resan.

Många var drabbade av detta. En av dem var Daniel från Sydafrika. Han hade köpt biljett, begett sig iväg, kommit 6 km fram och sedan tvingats återvända. Nio bussar och jeepar hade tvingats återvända. Hans biljett gällde fortfarande så fort vägen öppnades igen, men han kunde inte vänta utan måste köpa ny biljett via Kargil, Srinagar och Jammu. Men alla de bussarna var nu överbokade, och han fick bara ståplats - i fyra dygn längs tröstlösa ökenvägar.

del 10 : *Helena Norberg-Hodge och annat bättre sällskap.*

Vädret var åt skogen. Vintern hade varit alldeles för varm och kommit med alldeles för lite snö. Nu plötsligt kom det regn med störtfloder som resultat som förde med sig vägar och byar. Den tibetanska flyktingbyn i Choglamsar hade måst evakueras till följd av plötslig översvämning. Många andra byar var drabbade.

Ingen kunde säga när vägen till Manali skulle öppnas igen – kanske om några dagar, kanske om en vecka. Jag hade övertagit Daniels biljett, men den var osäker – han visste varken bussnumret eller något annat. Allt var osäkert.

Jag träffade Ali Rahi, som berättade att det förekom diskussioner mellan Indien och Kina om öppnandet av vägen från väster (Ladakh) in till Tibet via Tashigong. Detta skulle gagna alla, både Ladakh, turisttrafiken, Indien och Kina, då det plötsligt skulle bli lättare den vägen för alla hågade pilgrimer att ta sig till Kailas. Det enda

problemet var Kina, som inte tycktes vilja fatta det vettiga i denna idé. Den vägen var senast öppen i slutet på 80-talet före oroligheterna i Lhasa 1988.

Ett särskilt kapitel bör ägnas svensk-engelskan Helena Norberg-Hodge och hennes storartade arbete i Ladakh sedan 25 år för ekologisk hänsyn och miljövård. Hon har skrivit böcker om detta, hon har fått höga erkännanden från hela världen och inte minst från Dalai Lama, och hon har fått det alternativa nobelpriset "right livelihood". Ett av barnen av hennes verksamhet är projektet "volunteer farm project" som handlar om att hjälpa fattigt folk ute i byarna med frivillig hjälp i form av ungdomar från hela världen. Det var min värdfamilj som ledde detta projekt. Jag hade genast från början kommit i omedelbar och hjärtlig kontakt med dessa entusiastiska pionjärer och ungdomar, och den sista juli var det fest för dem: de som arbetat hela juli (10 ungdomar från Sverige, Turkiet, Tyskland, England, Skottland, Irland, Canada, Israel och kanske även andra länder) skulle nu firas ordentligt, medan de nya för augusti (18 stycken) skulle sättas in i det hela.

Vi var 32 stycken inklusive fyra gäster från hotellet. Värdfamiljen bjöd på alltsammans, och alla blev mätta och glada. Det dracks mest äppelsaft men även öl och chang i mycket måttliga kvantiteter. Till festen kom även Helena Norberg-Hodge.

Hon är en ganska liten och späd kvinna som knappast har förändrats alls sedan hon som ung kom till Ladakh för drygt 25 år sedan. Hon är otroligt aktiv och mångsidig och talar ladakhi flytande utom ett flertal europeiska språk: hon var den första som åstadkom ett ladakhi-engelskt språklexikon. Hon är mjuk och angenäm, och man kan tänka sig hur idealisk hon var för de fattiga Ladakhbönderna för 25 år sedan att kunna sätta sig in i deras liv, lära sig av dem, förstå levnadssättet i Ladakh och därav med sin okuvliga energi genomföra sitt ovärderliga arbete för främjandet av sunt ekologiskt leverne. Hon är väl närmast en antropolog av det mest konstruktiva slaget och har även gjort en film om Ladakh, dess ekologiska problem, hoten mot dess samhälle i form av turistinvasion, modernisering och teknokratisering, dess förflutna och framtiden. Det är omöjligt att inte ge henne rätt i allt vad hon tänker, skriver och säger.

Festen urartade till rena musikaliska soarén. Alla kunde uppträda och gjorde det, antingen med sång, deklamation, musicerande med flöjt, gitarr eller violin eller andra lyckade påhitt. Helena sjöng "Staffan Stalledräng", och de två svenska flickorna stämde in, medan jag därefter sjöng det österbottniska skillingtrycket "Nu drickom goda vänners skål, gutår", en vemodig svensk motsvarighet till "Auld lang syne", då ju de båda svenska flickorna skulle lämna oss och resa hem följande morgon.

Efter midnatt urartade festen till rena laddansen: två violiner och gitarrer höll i gång medan de sista entusiasterna stampade och dansade för fullt.

Det mest originella inslaget i festen var dock Nicks omfattande bidrag i form av egna sånger. Det var mycket samhällskritiska, nästan hemska sånger om teknokratins, materialismens och den ekonomiska kortsynthetens fördärv, de hade nästan karaktären av revolutionära protestsånger, och de var utmärkta uttryck för hela den rörelse som kommer att rädda mänskligheten in i framtiden: totalt avståndstagande från all miljöförstöring och naturexploatering, i konsekvent ekologiskt tänkande och i starkt fördömande av all politisk opportunist och kortsynthet. Det är rörelser som Greenpeace, djunglernas gummitappare (som vårdar regnskogen i stället för att skövla den) och trädskramarna (som även innefattar trädgrätare och trädplanterare, främst i motverkan av ökenspridning,) som visar den enda livsbejakande vägen in i framtiden och som i sin klokhet lämnar alla politiker långt bakom sig i deras skuldgåddslade dumhet.

Nick bor i Edinburgh med sin förtjusande violinspelande irländska hustru, han har ett gott språk och en angenäm tenorstämman, och de blev från början några av

mina bästa nya vänner i detta sällskap. Han var avlägset påminnande om Charles Laughton: samma ytterst levande finurligt spelande ögon, samma blygsamma och försiktiga medvetenhet om sin egen överlägsenhet, och samma underfundiga humor.

(Helena Norberg-Hodges bok om Ladakh heter "*Ancient Futures*" eller på svenska helt enkelt "Ladakh" och finns i alla välsorterade bibliotek.)

del 11 : *Phiyang*.

Nästa dag stod Phiyang på programmet med dess festival. Det var lätt att med buss ta sig till denna underbart vackra och gröna dal med klostret i tillbörlig ordning krönande hela landskapet. Festivalen med de dansande munkarna utklädda till fantastiska missfoster och uppträdande med stor humor var förvisso en sevärdhet. Alla människor var där för att bese spektaklet, och runt klostret hade man riggat upp tetält, matbepisningar och hundratals försäljningsstånd med det vanliga krimskramset, så att det hela mest liknade den stora basaren i Leh. Då och då kom det utklädda munkar ut i publiken och omfamnade gärna utländska turister och bekransade dem hjärtligt med generösa katasjalar, varpå de mitt i omfamningen viskade i turistens öra: "A donation?" Naturligtvis kunde vilken turist som helst inte med annat än att betala. Så fort han betalat tog munken katasjalen tillbaka och antastade nästa turist med samma överväldigande och oemotståndliga generositet.

Phiyang byggdes av en av Lehs kungar för 400 år sedan som bot för att han låtit beröva sin äldre bror synen, så att denne nödgats avstå tronen åt den brottslige. Det är tvivel och tvekan underställt om detta kloster räckte som bot för ett sådant ärelöst dåd.

Det regnade hela denna dag, men munkarna dansade ändå. Det blev avgjort kallare, och för första gången frös man. Inte heller utlovades några ljusnande utsikter. På busstationen sades det att det skulle dröja tio dagar innan Manalivägen kunde öppnas igen. Även min agent avrådde mig från att försöka Manalirutten och tillrådde i stället den fyra dagar långa Srinagaromvägen.

Men jag hade köpt stackars Daniels värdelösa biljett av honom till Manali, och om den inte kunde användas borde man kunna få pengarna tillbaka. Klockan sju på kvällen sades det att denna möjlighet skulle uppenbara sig vid busstationen. Jag såg redan på avstånd en stor folkhop av mycket upprörda kvarhållna resenärer som ville ha pengarna tillbaka. Den ansvarige direktören var en liten rund man som stärkt sig ordentligt med rom för att kunna handskas med denna delikata situation som andades hot om lynchning. Hans pittoreska och anmärkningsvärt vittomfamnande stank av rom överträffade dock lynchstämningen.

Man hörde de mest förfärliga historier. Ännu på måndagen, när man redan visste att vägen var obrukbar, hade det sålts biljetter och hade det till och med släppts iväg en buss i en fantastisk chansning att det kanske skulle gå. Den bussen fastnade i en forsande lervälling, och alla passagerarna måste vada ut med muddret upp till bröstet för att klara sig och småningom ta sig tillbaka till Leh med litet mer än livet i behåll. De kom fram på tisdagen.

Direktören återbetalade emellertid samtliga havererade biljetter utan att ställa några frågor. Rommen hade gjort susen. Jag tackade och skakade hand med honom och bad om ursäkt för allt obehag han hade vållats, varpå han till och med presterade ett leende.

Även flyget var drabbat. Det gick inga plan denna dag, och de två svenska flickorna på Lung Snon som avslutat sin arbetsmånad blev sittande kvar. Köerna och väntelistorna var förfärliga, och svenskorna hade bara kommit med på väntelistan.

Nästa dag lovade emellertid bättre väder, och jag begav mig till Stok, det verkliga kungliga palatset, som i viss mån fortfarande var i användning, men större delen var museum. För att komma dit fick man ta bussen, men bussen förde en inte till palatset utan till byn högre upp och långt därifrån. Sedan fick man på egen hand ta sig över åkrar och ängar av sten och moras ner till palatset bäst man ville.

Detta var emellertid en lycklig tillfällighet, ty därigenom kom jag till klostret och fick jag en härlig utsikt från ovanför palatset, varifrån det ter sig vackrast. Klostret är litet och anspråkslöst men mycket gulligt. Tyvärr var allt låst och ingen hemma. Detta visade sig vara en särskild helgdag (onsdag 2 augusti) då allting var stängt utom allt sådant som ändå ville göra förtjänster genom turismen, exempelvis palatset och restauranger.

Muséet i palatset var sannerligen sevärt, och från dess tak hade man en vy över hela den övre Ladakhdalen som trotsade klostret Staknas. Inte konstigt att den kungliga familjen hade flyttat hit och föredragit denna gröna paradisdal framför det instängda och kaotiska Leh.

Museiföremålen bestod mest av en imponerande samling Buddha-thankas. Dessa tavelliknande applikationer vanligen föreställande Buddha, en mandala, livets hjul, Tara eller Padmasambhava är inte vilka konstprodukter som helst utan utföres under rigorösare former än riktiga ikoner. För det första måste allt klaffa astrologiskt innan man sätter i gång. Det duger inte att göra en thanka medan månen är på väg från full mot ny. Ytterst heliga ceremonier måste utföras för att thankan skall kunna genomföras, och helst skall någon munk eller annan helig man hela tiden recitera heliga skrifter medan konstverket blir till. Det är således en komplicerad procedur och ej endast ett hantverk. Som allting i Tibet tillmätas allt andligt högre vikt och praktisk betydelse än allt materiellt.

Och vad passade väl bättre i detta utsökta väl underhållna medeltidspalats än en hel fulltalig grupp av italienare? Deras guide föreläste sakkunnigt om thankas, malas, Tara och Padmasambhava, som om han insupit tibetansk buddhism med modersmjölken och aldrig kunnat något annat, på flytande italienska, och alla italienarna lyssnade stående under andlös tystnad. Så tyst och uppmärksamt är det aldrig i kyrkan.

Där fanns även ett uppstoppat snölejon. Detta djur har den förunderliga förmågan att kunna ta sig fram över djup porös snö utan att sjunka igenom. Både snöleoparden och snölejonet har en sorts extra tillplattade plattfötter, som gör dem till levande mirakler av framkomlighet i Himalayas svåraste terränger. Därför är de så gränslöst svåra att spåra och följa, då de lätt undflyr vilken förföljare som helst.

Vägen tillbaka blev svår, då någon buss vid palatset ej fanns tillgänglig och man fick gå ner till Choglamsar. Terrängen var den vanliga omöjliga: moras och stenar. Vägen gick i serpentiner, så ingenting var tråkigare än att följa den.

Vid hemkomsten möttes man av dagens chock: massakern vid Sonamarg. 46 hinduiska pilgrimer hade massakrerats vid den heliga Amarnathgrottan av muslimska militanter utan någon orsak eller mening alls. De gjorde det bara för att jävlas och försöka starta nya krig. Vägen till Srinagar hade omedelbart stängts, och i Leh hade alla affärer stängts. Ingenting fungerade denna dag, finaldagen för den muntra munkfestivalen i Phiyang.

Jag väntade förgäves på min agent som hade mitt pass och skulle ge mig mitt tillstånd att besöka Nubradalen. Hans kontor var stängt hela dagen. Han hade lovat vara där vid 5-tiden, flera andra väntade, men ingenting hände. Utan pass och tillstånd skulle jag inte kunna komma till Nubradalen under denna resa.

Först klockan 7 dök han upp med tillstånd och pass och allt. Om Manalivägen ej skulle öppnas skulle han sköta om min biljett till Srinagar på söndag. Han fick betalt i förväg.

Plåstret på såren av denna kaotiska dag blev bevisningen av en föreläsning hållen av Helena Norberg-Hodge. Hon är en idealisk föreläsare, hennes röst är angenäm och klar, hon har ett gott språk och det perfekta flytet, och framför allt: hon är både ytterst sakkunnig och kvinnlig. Hennes budskap går ut på avslöjandet av konsumtionssamhällets ohållbarhet och vansinniga återvändsgränd, och som alternativ framhåller hon ett förnuftsbetonat återvändande till ett verklighetsnära ekologiskt samhälle där människan står i direkt kontakt med naturen. Jag sade henne att vi arbetar för samma sak, vilket glädde henne av någon anledning.

Ett annat plåster på såren var att jag mötte Rebecca på gatan. Hon var återkommen från Lamayuru. Jag hade faktiskt anat att hon skulle vara det och sökt efter henne med ögonen när jag vandrat i staden. Fortsättning följer.

del 13 : *Nubra*

Det var inga svårigheter i början av dagen. Allt löste sig. Jag gick till bussen före 5 på morgonen, som min agent rekommenderat, och fick plats. De godtog min ursäkt: hela Leh hade igår varit stängt till följd av Amarnathmassakern, jag hade därför fått ut mitt tillstånd så sent, och efter 7 hade jag inte kunnat köpa biljett. Jag bereddes plats längst fram och fick således drömplatsen för fotografering och landskapsbeundran.

Långsamt klättrade bussen upp för serpentinvägarna mot Khardung La och Nubradalen. Snart började problemet: dåligt väder. Det snöade. Skräckscenariot började sakta men säkert. Efter 1 1/2 timme nådde vi den första byn, den första checkposten. Jag förklarade problemet med stängningen av Leh igår och att jag därför inte kunnat fotokopiera mina dokument. Det gick igenom. Men bussen förblev stående. En hel karavan av lastbilar hade redan stått när vi kom fram till byn, och de förblev stående. Snart började jeeparna komma. De körde längst fram före alla andra och ställde sig att vänta de också. Det var de rika turisterna. Jag hade betalat 95 rupier för min biljett, men en plats i en jeep kostade 1500 tur och retur.

Tiden gick, snön föll, och vi frös. Inget te eller någon servering fanns att tillgå. Vi hade haft en sikt på 20 meter på vägen upp, och vädret lovade ingen förbättring.

Bland jeepturisterna träffade jag min italienska grupp från Stok. De hade fått veta, att två lastbilar kört fast i snömodden uppe vid passet och att bärgningsbilar skickats upp dit efter dem. Det kunde ta hela dagen. Snöfallet blev allt tätare. Snart gav alla jeeparna upp och körde alla ner till Leh igen. Kvar blev bara två bussar och två militärfordon utom hela truckkaravanen.

Vi väntade i fem timmar innan budet kom att passet var öppet. Hela resan skulle ha tagit fyra timmar. Det hade redan gått sju. Klockan var ett när vi kom iväg.

Det snöade fortfarande. Vår buss var främst i ledet, och det var vi som fick ploga vägen för de andra. Vägen är fruktansvärd, då den från Leh (3500m) stiger 2000 meter upp till passet, den högsta farbara vägen i världen, på 5600 meter. Inga räcken finns, utan det enda man har utanför fönstret hela tiden är avgrunden, som ständigt blir djupare. En snöstorm är inte ägnad att underlätta uppstigningen eller tryggheten. Snart körde vi fast i snömodden. Konduktören, chauffören och andra lokala förmågor fick gå ut i snöstormen, gräva fram stenar och sand från under snön och lägga under hjulen, och så kom vi i gång igen - för att köra fast igen något tiotal meter längre fram.

Så pågick det hela vägen upp till passet. Det var en mördande resa. Till och med de tre tibetanska flickor som satt hos mig längst fram var livrädda och ville bara

blunda och gömma sig och sova över fasorna. Ibland kunde bussen halka till baklänges oroväckande rakt mot avgrunden, men chauffören och konduktören kunde sin sak.

Det mest väsentliga som de gjorde var att skrapa bort isskorpan från vägen, som alltid var det som bussen inte klarade. Detta gjorde de med händerna. Snart kom plåttallrikar fram, en engelsk turist bidrog med en kastrull, alla skrapade, så att bussen skulle kunna fortsätta fem meter till.

Framför mig där jag satt låg bussens namnskyltar. De var fyra till antalet och av plåt, långa och breda och befanns snart vara idealiska som vägskrapor. De kom till god användning hela vägen upp. När de inte behövdes mera var de oigenkännliga som namnskyltar: kroknade och böjda, skamfilade och ramponerade. De skulle aldrig kunna användas som namnskyltar mera.

Klockan 3 var vi uppe efter en 9 timmars resa. Det snöade fortfarande. Alla var uttröttade av det hårda vägarbetet hela vägen upp, somliga hade en förfärlig huvudvärk, och andra var skräckslagna för resten av dagen.

Nedfarten till Nubradalen gick naturligtvis lättare. Denna fantastiska dal är som en indisk Grand Canyon. Den sänker sig 3-4 tusen meter ner under bergen och är en mycket torr plats: det mesta är sanddynor eller öken. Men landskapet är svindlande vackert. Plötsligt kom solen fram, det blev varmt, och man glömde snart och gärna hela snöstormshelvetet uppe i bergen.

Vi skulle ha kommit fram vid middag, men vi kom fram till Diskit klockan 7 efter 13 timmars resa, den resa som skulle ha tagit fyra timmar. Ingen mat på hela dagen och inte ens te. Och jag var tvungen att återvända till Leh klockan 6 följande morgon.

Skymningen var hänförande vacker över de kopparglänsande majestätiska bergen - man ser faktiskt Karakoram från Nubradalen, då Pakistan inte är långt ifrån. Och vackrast av allt: upp för slutningen klättrade det magnifika Diskitklostret. Jag fick bara en skymt av det. Det var för sent på kvällen, och jag var bara trött och hungrig med huvudvärk dessutom. Detta kloster skulle jag denna gång inte få nöjet att närmare få bekanta mig med.

Mina reskamrater var tre: två tyska lärare som reste tillsammans, båda hade lämnat sina fruar hemma, och en fransktalande spanjorska. Vi hade en angenäm afton tillsammans med ris och dal och te och diskuterade dagens märkliga resa tills vi slocknade automatiskt klockan tio. Jag skulle ju upp klockan fem följande morgon.

När jag kom ner till bussen halv sex påträffade jag de båda hjältarna från igår, chauffören och konduktören, sovande tillsammans på bussens tak. Tydligen var detta deras plägsed om somrarna, när det inte regnade. Himlen hade varit stjärnklar med världens friskaste luft ehuru kall, men de hade säkert sovit gott efter gårdagens ohyggliga kraftmätningar.

Denna dag lovade bli motsatsen. Inte ett moln förekom på himmelen, och jag intog samma stjärnplats som igår: närmast bussfönstret, och kunde ännu en gång frossa i att fotografera det som kom i min väg som var värt att avbilda.

Två-tre gånger måste chauffören och konduktören stanna på vägen och reparera bussen igen undertill, men idag slapp de i alla fall göra det i snömodd och snöstorm. Vi var uppe vid passet redan före 12 och kunde denna gång stanna och njuta av det gratiste som bjudes där på 18380 fots höjd eller 5606 meter. Det var svindlande gott.

Nedfarten blev inte heller svårare. Snögränsen hade krupit väsentligt uppåt sedan igår, vägen låg bar hela vägen, och jeeparna kilade energiskt omkring oss helt obekymrade om höjden, kurvorna och stupen. Klockan 2 nådde vi Leh efter 8 timmars färd.

Vem mötte jag där om inte mina båda gamla holländska väninnor? De serverade mig genast hänsynslöst de färskaste nyheterna: vägen till Manali skulle vara stängd i två veckor till, och den tysk, som kidnappats av militanter före min ankomst och som tre munkar försökt skydda och hjälpa, varför de skjutits ner, vilket resulterat i

utgångsförbudet i Leh före min ankomst, det första någonsin, så att Leh en vecka innan jag kom var som en spökstad, - att denna tysk nu hade hittats död mördad av sina kidnappare. Man kan föreställa sig hans sista fasansfulla dagar: han hade kidnappats i Zanskar, tre munkar hade försökt träda emellan till hans förmån och kallmodigt skjutits ner för hans skull, och hur hade sedan hans ångestfulla tillvaro varit som dessa hänsynslösa mördares gisslan, tills han blev skjuten och mördad själv?

Till detta kom de 46 mördade hinduiska pilgrimerna till Amarnathgrottan vid Sonamarg. Och den vägen var jag tvungen att ta för att komma tillbaka hem.

del 14: *Fester i Leh.*

Lördag var jag bjuden på lunch hos Ali Rahi. Han har ett underbart hus alldeles under slottet i gamla staden. Han bjöd på den läckraste tänkbara ladakhiska mat ("skew") och förhörde mig noga om matvanorna på mitt hotell. Min värdinna Dolma Tsering lagar den underbaraste mat, som man sannerligen kommer att sakna när man far härifrån. Men Ali Rahi förkastade hennes kök såsom europeiserat och oladakhianskt. Naturligtvis var hans mat bättre, den var verkligen typiskt ladakhisk, men det behövdes mycket vatten till för att släcka branden i munnen efter blåslampsförrättningen, och de oändliga mängderna saltat smörte kunde ha fått vilken europé som helst att storkna.

Han är en man i sin bästa ålder, 42 år, och är något av den idealiske guiden för Ladakh. Han är fullständigt pålitlig och därtill skärpt och intelligent. Han arbetar snabbt och effektivt, och om man skulle ge sig ut på den svåraste tänkbara trekkingtur i Ladakh vore han rätt man att anlita. Även hans sociala liv är perfekt: han har fyra döttrar och två söner, alla i skolåldern.

Han visste allt om incidenten i Rangdum i Zanskar, där de tre munkarna blivit mördade av militanter. En tysk ensamvandrare i Zanskar hade fått lift med en truck, och därpå hade samma truck stoppats av tre militanter, som tvingat sig till lift under vapenhot. När trucken kommit fram till klostret Rangdum hade fyra munkar kommit ner från klostret för att välkomna trucken, som de trodde kom med förnödenheter. Då hade militanterna öppnat eld, tre av munkarna sköts till döds, men den fjärde lyckades undkomma genom att kasta sig i floden. I denna villervalla hade tysken satt i väg och rymt uppåt bergen, och de tre militanterna satte efter honom, medan truckföraren satte gasen i botten och körde därifrån. Han arresterades senare av polisen på vägen till Kargil.

Omsider hittades tysken död med ett antal kulhål genom kroppen. Militanterna hade alltså hunnit i fatt honom och mördat honom lika kallblodigt som de mördat munkarna.

Följden blev utgångsförbud i Leh, så att hela staden förvandlades till en spökstad. Leh hade aldrig belagts med utgångsförbud tidigare.

Offren för massakern vid Amarnathgrottan var nu över 100. Uppgifterna varierade. Nick och Tara skulle nu flyga till Delhi, och deras flygplan skulle på vägen landa i Srinagar och plocka upp ett antal av liken och de allvarligt sårade. Det var bara att önska Nick och Tara en trevlig resa.

De skulle ha en avskedsfest till kvällen. Då Rebecca kände en av volontärerna till farmprojektet bjöd jag henne och hennes väninna till festen. Strax efteråt träffade jag den tredje av oss från Lamayuru, min ryske israel David, av en ren händelse. Jag kom mig inte för att bjuda honom också, då Nick och Tara hade räknat med 15 gäster, medan 15 extra sedan hade bjudit sig själva. Senare träffade jag Rebecca och Tina på nytt, och Rebecca avslöjade då att David skulle besöka dem klockan sex, när festen började. De sade att de skulle komma senare.

Halv 5 gick jag och såg Helena Norberg-Hodges film "Ancient Futures" om Ladakh. Min avsikt var att efteråt passera Rebecca och underrätta henne om att David naturligtvis också var välkommen till festen. Filmen var sevärd och ett bra komplement till Helenas bok, men efteråt höll Graham seminarium med diskussion, som drog ut på tiden. Somliga menade att filmen framställde hela västvärlden som något dåligt, medan jag hävdade att filmens budskap i själva verket var åskådliggörandet av konsumtionssamhällets vansinne. Helena gav mig sedermera rätt.

Rebecca och Tina kom till festen men utan David. Rebecca hade försökt få honom med sig, men han hade inte känt att han kunnat komma då han inte varit bjuden. Tyvärr hade diskussionen efter filmen dragit ut på tiden till kvart före sju, så jag hade omöjligt kunna passera Rebecca efter det. Festen var ännu i sin linda när Rebecca och Tina kom fram till mig och sade att de skulle söka rätt på David och komma tillbaka senare. Om de inte kom tillbaka ville Rebecca se mig på middag följande dag på Summer Harvest Restaurant. Jag förstod att de varken skulle finna David eller komma tillbaka senare. Det hela var ganska penibelt.

Senare kom Helena till festen. Snart blev vi sittande bredvid varandra. Det var tredje gången jag mötte henne, och vi hade mycket att tala om. Hon avrådde mig bestämt från att resa till Srinagar, fastän Ali Rahi sagt att det var säkraste vägen av dem som var möjliga. Man kunde ge sig ut på Manalivägen på egen risk, men då fick man själv ta sig över den två mil långa bit av vägen som fattades. Det kunde även komma nya oväder när som helst, särskilt uppe i bergen. Alltså var Srinagarvägen förbi alla terrorister och pilgrimsmördare i bakhåll för väl förberedda gatlopp säkrare.

Festen kom småningom i gång på allvar och blev ännu mer lyckad än den förra. Nick och Tara avfirades ordentligt, och den musikaliska underhållningen blev tämligen vidlyftig. Nick sjöng sina fantastiska sånger på gitarr, Tara sjöng a cappella, många andra uppträdde med eller utan självkritik, och jag fick nöjet att sjunga "Kristallen den fina" för Helena, vilket hon tydligen uppskattade. Många andra kärleksvisor sjöngs både på holländska, franska, finska och israeliska utom engelska, och stämningen upphörde aldrig att stiga. Det var bara Rebecca som fattades.

del 15 : *De sista festerna.*

Min sista dag i Leh företog jag en sista vandring upp för dalen mot de avlägsna betesmarkerna mot bergen mot Nubra och Phiyang, där jag uppsökte min vän Pwangdus Kalon, som hade det yttersta huset i dalen. Det var tredje gången vi träffades, och vi hade en synnerligen givande konversation på taket av hans hus med utsikt över hela dalen och bergen medan vi drack te. Han har sedan 1975 ett av de äldsta hotellen i Leh, Lahrimo, men hans dröm är att vid sin kohage och dalens yttersta hus upprätta ett verkligt retreatcentrum för vegetarianer med fallenhet för meditation och studier. Ett bibliotek skulle ingå, och stället skulle bli helt självförsörjande med hans egna grödor och mjölk från hans egna kor. Det var en synnerligen lämplig avslutning på min Ladakhsejour att sålunda tillbringa söndagen hos en riktig bonde ute på landet med enbart ljuva drömmar om frid och filosofisk obegränsning i alla tänkbara enbart positiva former.

På kvällen hade vi avslutningsmiddag. Både Rebecca och jag skulle avresa klockan 5 följande morgon. Det blev en munter middag på sju man hand med mest skratt hela kvällen. Tina skulle resa till Srinagar och var livrädd. Den skotske arkitekten Rowland hade kämpat hela dagen i dyn utanför Thiksay med att få en truck upp på hjulen idag. Jules hade cyklat hela vägen från Manali till Leh och var från Yorkshire. Lavinia var från Italien och hade samma födelsedag som jag och

Rebecca: alla tre är vi jungfrur 9-10 september. David, min ryske israel, var som vanligt ganska tyst och melankolisk men trivdes med att sitta närmast henne mellan mig och henne medan hon bara pratade med Rowland på andra sidan. Naturligtvis fick jag inte tala mycket med henne.

Men kvällen var trevlig och en värdig avslutning på hela Ladakhkapitlet. Rebecca hade en hemsk resa framför sig ner till Madras från Delhi, då hennes biljett hem till England (efter sju månader i Indien) bara gällde från Madras, och jag hade en lika hemsk resa att se fram emot över Kargil, Srinagar och Jammu till Dharamsala med buss i fyra dagar, om allt gick väl. Det var bara att göra det bästa av saken.

Det hade inte alls varit min plan att fara tillbaka över Srinagar, och Helena hade direkt varnat mig för att göra det. Jag såg inte alls fram emot det, men det fanns inget annat realistiskt val.

Åtminstone vädret lovade inga bekymmer, när man klockan 5 på morgonen för sista gången lämnade det underbara värdshuset med den vackra trädgården av enbart blommor, där man tillbringat så omåttligt många angenäma stunder i goda vänners lag med de härligaste aprikosmarmeladfrukostar och otaliga byttor te vid bordet under de skuggande aprikos- och äppelträdgrenarna. För sista gången hade jag fått plocka aprikoser direkt från trädet in på mitt sovrum.

Familjen jag hade bott hos hade varit fullkomligt idealisk: den stora, fryntliga familjefadern, som mest tillbringade sin tid inne i familjekapellet, den präktiga, trygga modern, en verklig klippa, president för Ladakhs 'Women's Alliance', som alltid lagat så utsökta middagar åt oss, och alla de andra. Jag skulle verkligen sakna dem.

De flesta på bussen var utlänningar, men snart visade det sig, att majoriteten var italienare. Vi var sex italienare ombord eller 25%, vilket var aktningvärt. En av dem visade sig vara från Verona. Hon hette Cristina och reste i Indien för sjätte gången, den här gången tillsammans med en novis i 40-årsåldern från Milano som aldrig varit i Indien tidigare och som inte kunde engelska. Detta par blev mina bästa vänner på resan.

Den förflöt lugnt och utan bekymmer. Efter Lamayuru kommer man snart upp mot det högsta passet Fotu La (på bara 4100 meter), och man ser ännu Lamayuru, detta Ladakhs kanske märkligaste kloster, från själva passet som den enda lilla civilisationsutposten i ett fullkomligt vilt och öde månlandskap. Men på andra sidan västerut blir sedan landskapet långsamt men säkert småningom allt grönare.

Efter det andra passet Namika La (3800 meter) kommer man in i den grönskande och för sina klippformationer mycket intressanta dalen med Mulbek i centrum, en angenäm by och det sista utpräglat buddhistiska samhället västerut. Efter Shargol vid slutet av dalen är det slut med allt sådant.

Vi nådde Kargil strax före skymningen, där vi hann få en skymt av dess fantastiskt vackra läge vid Surufloden, varifrån vägen går upp mot det legendomspunna och vilda Zanskarlandet i fjärran, innan vi uppslukades av den enda gatans massiva basarliv. Vi fick ett hotell strax invid busstationen, och denna dagsetapp avslutades med en drastisk överraskning: vi fick tillsägelse av busschauffören att åter infinna oss vid bussen klockan 1.30 följande morgon. Han skämtade inte. Det var extremt hårda bud som gällde på grund av risken för incidenter i form av bakhåll, krig och sådant. Vi hade sju timmar på oss att sträcka ut oss, vila oss och inta en middag.

Jag och det italienska paret delade ett rum på tre man hand, och senare hade vi en storslagen italiensk middag med alla de andra italienarna på sju man hand. Det var mycket lyckat. Det var som om en bit av renässansen hade kommit till denna barackhåla av Ladakh, där vi satt och njöt av maten och sprudlade för fulla muggar på italienska, medan det enda som fattades var ett gott rödvin.

Klockan 1.30 bar det av igen efter kanske två timmars vila. Vi beklagade denna tidiga avfärd, som innebar att man inte såg någonting. Klockan 4 stannade vi i en kall öde håla som visade sig vara Dras, Indiens kallaste plats. Jag var den enda som tog mig ur bussen för en kopp te, och det enda som fanns tillgängligt visade sig vara salt te. Det hade varit ett misstag att ta sig ur bussen, då pausen blev lång och alla de andra sov gott under tiden.

När ljuset från gryningen började uppträda inleddes passerandet av Zoji La, kanske det mest fruktansvärda passet i hela Indien. Fastän de är mycket högre, är både Fatu La och Namika La oskyldiga barnlekar mot Zoji La, som inte bara är ett pass utan som sträcker sig över vild och farlig bergsterräng kanske 20 kilometer. Snön låg ännu kvar på sina ställen och även under oss, (8 augusti,) och de dramatiskt hotfulla bergen lovade nästan att kasta sig över oss med laviner och snöskred. Vägen är i mycket dåligt skick, då den nästan oavbrutet raderas av olyckor och jordskred, och avgrunderna är mer fasansfulla än vid uppklätringen mot Lamayuru. Man påminde sig Henks historier om sina primitiva första resor till Ladakh i ännu simplare bussar än denna, när bussen körde fast i snödrivorna uppe på passet och började glida.... Chauffören hade då ropat ut i bussen: "Alla lämnar bussen!" och aldrig hade en proppfullare buss tömts på snabbare rekordtid. Det räddade bussen, och efter snöskottning kunde den busstrippen få ett lyckligt slut med helbrädda framkomst för alla parter trots allt. Endast Khardung La mot Nubra kan mäta sig med de skräckinjagande fasorna vid Zoji La.

Men vilken lättnad när man äntligen kom ner på andra sidan och fick hämta sig i Sonamarg med en välbehövlig kopp te samtidigt som solen började skina och värma! Natten hade varit osannolikt kall, Dras hade gjort skäl för sitt dåliga rykte som Asiens nästkallaste plats efter Verkhojansk i norra Sibirien, men här började värmen. Resten av resestappen ner till Srinagar var en baggis.

Vi nådde Srinagar klockan 11, där vi möttes av ett överväldigande kaos av en storstads alla mördande oväsens- och avgasformer medan kashmirerna ryckte och slet om oss för att få enlevera oss till sina husbåtar. Under dessa omständigheter blev mitt avsked till Cristina och italienarna hopplöst knapphändigt.

Men jag hade turen att få en buss till Jammu samma dag. Det var den sista bussen som skulle gå, den var av B-klass och var en typisk pilgrimsbuss av det slag som man kunde förmoda att var utan bromsar. De flesta passagerarna var hinduiska pilgrimer på väg hem från Amarnathgrottan, där de av allt att döma hade överlevt alla säsongens massakrer. Att de var hinduiska pilgrimer innebar också att ingen kunde engelska.

Tre andra västerlänningar förekom på bussen: en amerikan och två israelitiska flickor framför mig. Som B-kategorin lovat blev resan mycket påfrestande (300 km över en bergskedja) med hårda sitsar och fullkomligt pilgrimskaos runt omkring.

När vi äntligen kommit över bergen efter skymningen och bara hade 10 mil kvar bröt ett fruktansvärt oväder ut med blixtar utan uppehåll, åska och hällregn. Det regnade så hårt att det kom droppande in genom taket på bussen. Det märktes att vi nu kommit in i monsunområdet.

Jammu nåddes precis vid midnatt efter tolv timmar. Denna etapp hade varit mycket hårdare än hela Leh-Srinagar-gatloppet, men man hade faktiskt klarat av tre dagsetapper på två dagar (720 kilometer genom Indiens farligaste bergsområden) och kommit helskinnad fram, funnit ett hotell och kunde ta igen sig en hel natt före den sista etappen kvar till Dharamsala.

Det var sällsamt följande morgon att vakna upp i en monsunvärld. Det var första gången för mig att uppleva Indien under monsuntiden. Regnen kommer plötsligt utan förvarning och öser ner intensivt för att lika plötsligt upphöra igen. Man kan till

och med få se blå himmel mellan varven, men också dessa skymtar är plötsliga och övergående.

Som väntat erbjöd resan Jammu-Dharamsala inga svårigheter utom monsunscurarna. Chaufförerna öste på för fullt och brydde sig ej det minsta om ett och annat lastbilsvrak vid sidan av vägen. Sådana hade vi sett litet varstans längs hela vägen från Leh, men det var mest tankbilar. En hade legat på tvären mitt på vägen vid Lamayuru, och det var obegripligt hur den hade kunnat välta mitt på vägen. Endast i en ravin mellan Mulbek och Kargil såg vi en allvarlig olycka: en väldig bamsetruck i botten på en ravin fullständigt tillintetgjord som ett trasigt dragspel. Ingen hade kunnat överleva den störningen.

Klockan 4 nåddes Dharamsala klätt i moln och dimma. Den långa bussresan från Leh till Dharamsala på 56 timmar var fullbordad, av vilka 42 timmar setats på bussar längs några av de mest halsbrytande vägarna i Indien tvärs genom hela Ladakh och Kashmir i en sammanlagd bussresa på 920 kilometer.

Och i stort sett hade resan varit trevlig hela vägen ehuru obekvämt. Roligast hade pilgrimerna i pilgrimsbussen varit. Mina två israelitiska flickor hade skämtat och sagt att jag var precis som dem: så fort de klarat av ett pilgrimsmål (Amarnathgrottan) gällde det för dem att resa dag och natt för att klara av nästa. Gubben framför flickorna skulle från Amarnathgrottan ovanför Sonamarg direkt till Badrinath och Gangotri i Garwhal hur långt fjärran som helst. Han hade världens generösaste leende, varför flickorna komplimenterade honom för att ha så fina tänder vid så långt framskriden ålder, varpå gubben tog ut hela garnityret ur munnen och log ännu mera fast utan tänder.

Det märktes en klar skillnad mellan Kashmir och Himachal Pradesh. Säkerhetspådraget vid delstatsgränsen var massivt, bussen genomsöktes flera gånger under vägen av polispatruller, (det har hänt att självmordsbombare tagit med sig en bomb på en fullpackad buss,) medan tryggheten var påfallande när man väl var i egentliga Indien. Man kommer inte ifrån det: både Kashmir och Ladakh är helt andra länder än Indien, men Ladakh skiljer sig ännu mera från Kashmir än Kashmir gör från Indien. Ladakh är Tibet, Kashmir är sig självt, medan Indien är en därifrån helt avskild subkontinent; och det enda de tre har gemensamt i viss mån är den allt överväldigande bergskedjan Himalaya samt den underbara kultur och mentalitet som närvaron av dessa underbara berg har resulterat i för människornas del.

del 17.

I Dharamsala var det bara att acceptera att skyfallen aldrig skulle lämna en i fred. Ingenting torkade heller när det en gång blivit vått. Naturligtvis kunde man gå upp till Triund, men risken var då till 100% överhängande att man råkade ut för störtregn på vägen och att stigarna förvandlades till leriga forsar.

Johannes hade sagt att han skulle försöka komma under torsdagen. Jag kom på onsdagen och yvdes över att kunna vila upp mig innan han kom, men han kom inte. Han kom ej heller under fredagen.

Tillräckligt hade hänt i Kashmir och Ladakh under de senaste veckorna för att hindra vem som helst från att komma vart som helst. Den stora Kalichakran i Spiti (4-16 augusti) hade av nödtvång uppskjutits till följd av Manalivägens bortspolning, en hög rimpoche hade vägrat infinna sig då han nödgats välja mellan helikopter och åsna som färdmedel, han hade vägrat helikoptern, och åsnan skulle ha försenat honom en månad; och även Karmapa hade föredragit att stanna hemma i Dharamsala.

Tysken som kidnappats av militanter som skjutit de tre munkarna vid Rangdum den 8 juli hade återfunnits död med tre kulhål genom kroppen den 5 augusti mellan

bergen Kun och Lun. Han hade troligen försökt fly från sina tre kidnappare upp för berget men inte lyckats.

Den förfärliga blodiga massakern på 100 oskyldiga pilgrimer vid Amarnathgrottan ovanför Sonamarg den 1-2 augusti hade föranstaltats av pakistanska och muslimska intressen som inte ville ha några fredssamtal mellan Indien och separatisterna. Strax innan hade separatistgerillan, eller den största avdelningen Hizbul, som omfattar ungefär hälften av alla Kashmirs militanter, utlyst en tre månaders vapenvila och uttryckt en önskan om fredssamtal. Uppenbarligen ville en del av den övriga hälften inte ha dessa fredssamtal, så de tog tillfället i akt och massakrerade 100 hinduiska pilgrimer, de flesta fattiga sådana från Bihar. Den 9 augusti, samma dag som jag passerade Srinagar och Jammu, bröt fredssamtalen samman genom att Hizbul sade upp vapenvilan. Igår den 10 augusti exploderade en bomb i Srinagar som dödade 15 indiska soldater. Den onda cirkeln är i gång igen.

Och någonstans i denna skenande våldskarusell befinner sig Johannes. Han trodde på fredssamtalen och ansåg att Kashmir äntligen hade en chans att få fred. Men det var före den gigantiska och meningslösa Amarnathmassakern.

Jag sökte emellertid upp min vän Ali Baba i Dharamsala, och vi diskuterade hela situationen. Han är kashmiri men halvvägs buddhist och tycker om att då och då bege sig på klostervandringar. Vi talade nostalgiskt om klostren i Ladakh, och han berättade att han alltid då och då från sin butik ser Karmapa eller Dalai Lama passera förbi. Hans butik ligger just vid vägen från Dalai Lamas residens till centrala McLeod Ganj.

Det var det man mest hängav sig åt i Dharamsala: att minnas och längta tillbaka till Ladakh. Det var dock inte de påflugna Kashmirköpmännen man längtade tillbaka till, som ansatte en vilken väg man än tog in till staden, så att backen från hotellet till staden alltid blev ett gatlopp; ej heller var det alla de låga dörrposterna, som man alltid konsekvent slog huvudet i utan att någonsin lära sig, så att flinten med tiden kom att samla en imponerande samling sårskorvar; ej heller var det den bisarra golfbanan, säkerligen världens högsta, med sand i stället för gräs; utan det var allt det andra: vännerna, samvaron, landskapet, det tibetanska, storslagenheten, skönheten, och den underbara mentaliteten. Ladakh var ett fritt tibetanskt land. I Dharamsala kände man ständigt melankolin och betrycktheten inför den tibetanska exilen.

På fredagskvällen på Yak Restaurant mötte jag en av mina vänner från Ladakh, en ung kanadensare. Han såg nu minst fem år äldre ut. Han hade trekkat. Även han hade råkat ut för snöstormar och skyfall, vägbortspolningar och jordskred, men han hade inte vänt tillbaka utan genomfört trekken. En vecka hade han färdats genom Ladakhs underbaraste dalar och haft regn hela vägen varenda dag. Han hade tagit sig till Manali men sedan haft en ohygglig resa till Dharamsala liftande med truckar, som körde i diket, som fick motorstopp efter 20 minuter eller som bara råkade ut för andra katastrofala missöden. Han hade i alla fall kommit till Dharamsala levande men, som sagt, tydligen förlorat fem år av sitt liv på vägen. Vi diskuterade ryktena om Manalivägen, om att den skulle ha öppnats, vilket ingen av oss trodde på. Han berättade att den trasiga vägsträckan som spolats bort, och som man åtminstone kunde gå omkring, kunde vara vad som helst mellan 20 och 120 kilometer lång.

Det var emellertid ett nöje att nostalgiskt prata Ladakh med honom. Även han ville tillbaka men kunde omöjligt säga när det kunde ske. Mina möjligheter verkade då mera lysande, då jag försiktigt redan vågade smygplanera en återkomst kanske sommaren 2001.

del 18 : Avslutning

Allt verkade vara helt i sin ordning. Det var en av mina goda vänner på Shangri La som jag köpte biljetten av, en trovärdig munk. Det var en nattbuss till Delhi mellan lördag och söndag. Det var en *de luxe*-buss, jag fick en god sittplats, bussen skulle gå non-stop hela vägen, och jag fick till och med rabatt.

När vi tog plats på bussen lördag kväll var vi ungefär tio västerländska passagerare, mest engelskor. Bussen blev inte ens halvfull. Det var hur bekvämt som helst. Man kunde sträcka ut sig ordentligt och fälla ner ryggstödet, och varje passagerare hade tre säten till sitt förfogande.

Vi stannade även och åt gott på halva vägen till Chandigarh, och det var en njutning att färdas snabbt med öppet fönster och känna dofterna av det ljuvligt prunkande Kangralandskapet i det mest utdragna tänkbara farväl man den här gången kunde bjuda det älskade Indien. Dessutom var det så gott som fullmåne. Att sova var inte att tänka på.

Likväl somnade man till slut ändå. Men plötsligt väcktes man brutalt. Något var på gång. Alla var yrvakna och hade tydligen väckts på samma brutala sätt. Några höll till och med på att lyfta ner sina bagage. De skulle tydligen av. Men det skulle inte jag, för jag skulle till Delhi. Det skulle visa sig att jag misstog mig grundligt.

Klockan var halv fem på morgonen. Vi skulle ha nått Delhi klockan sex, men nu gick inte bussen längre. Detta var ändhållplatsen. Vi befann oss någonstans ute på vischan - ingen visste var. Vi visste bara att vi var obönhörligt körda av bussen.

Det visade sig att vi befann oss i Delhis utkanter. En skock motorscootrar omsvärmade oss som getingar och erbjöd oss skjuts mot hutlös betalning. Vi vandrade hellre. Vi var sex stycken, men till slut tog två scootrar sig an oss mot 100 rupier per skalle. Vi trängde in oss tre stycken i baksätet på varje scooter med allt vårt bagage och fick plats med allt utom benen och fötterna. Så körde vi iväg.

I en tvärkrök uppstod hela resans farligaste situation. Min väska flög ut ur scootern av bara farten och blev liggande någonstans på körbanan medan vår scooter bara körde på. Jag lyckades stanna honom, springa efter väskan och rädda den. Dess innehåll var bl.a. en flaska whisky, en flaska rom och min kamera. Om en truck eller buss kört över den hade allting kvaddats. Genom en ödets försyn hade ingen flaska gått sönder i fallet, och ingen bil hade kört över väskan. Man var räddad.

Framme vid New Delhi järnvägsstation skildes vi. De andra skulle till sina hotell, och jag skulle till flygfältet. Efter en kopp te var det bara att ta plats i en ny motorrickshaw och komma ut till flygfältet.

Även där var ingenting som det skulle vara. Kantinen hade stängts, så man kunde inte längre få någon riktig mat där. För att få vänta i väntsalen måste man betala en avgift på 15 rupier och förnya denna efter sex timmar. Även toalettbesök kostade en avgift. I stället för kantine med riktig mat fanns det en snack bar med dyr *junk food*.

En annan som var missnöjd var Marcin, en polack som missat sitt flyg. Han hade inte vetat att man skulle infinna sig tre timmar före avgång. Han hade fått beskedet att han måste köpa ny biljett. Han tog dock det hela med humor, för firman fick betala, och han hoppades få slippa sitta och vänta på nästa flyg hela veckan. Han var dock medveten om den möjligheten och köpte strax tegelstensromanen "*The Pillars of the Earth*" av Ken Follett för att åtminstone få den första dagen att gå.

Han menade att allt var osäkert på Indira Gandhi Airport och att inte heller jag kunde lita på min biljett, då jag inte bekräftat den. Tacksam för hans råd gjorde jag detta genast utan problem.

Även hans problem verkade lösa sig. Efter hårda underhandlingar fick han sin biljett utlöst och kunde köpa en ny, men jag har förgäves spanat efter honom här på mitt flygplan, som jag hoppas att skall föra oss till Amsterdam, då vi nästan bara är

holländare ombord. Ack, alla dessa flygande holländare tycks konsekvent förfölja en hela resan.

Slut.